

“DİNCİ” TEKELCİLİK OLARAK RADİKALİZM: GÜLENİST HAREKETİN “ÖTEKİ” ALGISI ÜZERİNDEN ELEŞTİREL ANALİZİ

ÂDEM ÇAYLAK
Kocaeli Üniversitesi

CANSU KAYMAL
Kocaeli Üniversitesi

ÖZ

Literatürde toplumsal ve siyasal düzeni temelden değiştirmeyi hedefleyen, “köktencilik” anlamına gelen radikalizm, bu çalışmada kültürel tekellilik ya da tekçilik olarak kavramlaştırılmış ve etnosentrik bir söylem ve davranış kodu olarak değerlendirilmiştir. Tekellilik, “dinci” ya da “sekülerist” olabilir. İkisinde de radikal bir düşünce veya grup, hakikati yalnızca kendisinin temsil ettiği, kendi düşüncesinin iyi, doğru ve istikamet üzere olduğu kanaatindeyken; ötekilerinin kötü, yanlış ve heretik olduğu iddiasındadır. Dinci veya sekülerist radikalizm; kendi felsefesine uygun olarak seçtiği birtakım değerleri kutsayıp dogmalastırarak “biz-ötekiler”, “iyi-kötü”, “mü’min-kafir”, “ilerici-gerici” düalizmi oluşturur.

Radikalizmde, kendini mutlak doğrunun temsilcisi olarak görme sonucu ortaya çıkan düalizm, “sekülerist” veya “dinci” cemaatlerde net biçimde görülür. Gülen Hareketinin inanç sistemi çerçevesindeki cemaat, bu çalışmada kastedilen radikalizmin Türkiye’deki en çarpıcı örneklerindedir. Bu çalışmada Gülenist hareketin “dinci” tekellesmesini sağlayan teolojik felsefe, zihniyet dünyası ve hareket tarzı analiz edilmiştir. Gülen Hareketi üzerinden, dinci radikalizm; tektipleştirici ve dogmatik yönleriyle incelenmiştir. Hareketin kendi “öz”ü üzerinden kendi dışındaki düşünce ve akımları nasıl “ötekileştirip” tekellci bir radikalizm üretebildiğinin arka plan unsurları açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Radikalizm, “dinci” tekellilik, Gülenist “tekellilik”.

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ademcaylak@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-2345-6789

** Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kaymal.cansu@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-9265-8779

Atf/Cite:

Çaylak, Â. & Kaymal, C. (2019). “Dinci” Tekellilik Olarak Radikalizm: Gülenist Hareketin “Öteki” Algısı Üzerinden Eleştirel Analizi. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 329-362.
DOI: 10.31679/adamakademi.638677

RADICALISM AS A “RELIGIOUS” MONOPOLISM: A CRITICAL ANALYSIS OF THE GULENIST MOVEMENT THROUGH ITS PERCEPTION OF THE “OTHER”

ABSTRACT

Radicalism, which aims to fundamentally change the social and political order, is conceptualized as “cultural monopolism” and evaluated as an *ethnocentric* discourse and code of behavior in this study. Monopolism may be “religious” as well as “secularist”. In both, a radical thought or group believes that only they themselves represent the truth, and that their own thought is good, right or in the right direction; while other’s is bad, wrong and heretical. Religious or secularist radicalism creates the dualism of “we-others”, “good-bad”, “believer-infidel” and “progressive-reactionary” by blessing and dogmatizing certain values that it choosed in accordance with its own philosophy.

In radicalism, dualism which emerges as a result of see itself as the representative of absolute truth, is clearly seen in “secularist” or “religious” congregations. The congregation that emerged within the framework of the Gulen Movement’s belief system, is one of the most striking examples of radicalism in Turkey which we point out in this study in Turkey. This study analyzes the theological philosophy, the world of mentality and the style of movement that have enabled the “religious” monopolization of the Gulenist movement. Religious radicalism is analyzed with a focus on its uniforming and dogmatic aspects through the Gulen movement. In this context, we try to reveal the background elements of how this movement can “marginalize” external thoughts, and currents, and, produce a monopolistic radicalism through “its esence”.

Keywords: Radicalism, “religious” monopolism, Gulenist “monopolism”.

GİRİŞ

Radikal kelimesi Latince kökenli “kök, köken, kaynak, temel (root)” anlamında olan “radix” kelimesinden türetilmiştir (Neumann, 2008, s. 4). Radikalizm kelimesinin, kök ile ilgili, kökenden kaynaklanan, kökene dayanan bir düşünce biçimine karşılık geldiği ifade edilmektedir (Yusoff, 2010, s. 2326 akt. Çifci, 2019, s. 25). Bu bağlamda radikal kelimesi, kökten bir bağlılık olarak açıklanabilir (Çifci, 2019, s. 25). Günümüzde kullanılan anlamıyla radikalizm “mevcut durumun kapsamlı siyasal ve sosyal reformlar ile değişmesi gerektiğini savunan kişilerin inanç ve eylemleri” (URL1) olarak tanımlanabilir.

Radikalizm ile ilgili anlam karmaşasına yol açan birtakım kavramlar vardır. Bunlardan biri, “fundamentalizm”dir. Latince, “temel” anlamına gelen “fundamentum” kökünden türeyen fundamentalizm kelimesinin Türkçe tam karşılığı “kökten dincilik”tir. Radikalizme ilişkin açıklanması gereken diğer bir kavram ise, “extremism”dir. Fransızca “extrême” kelimesinden Türkçeye geçen kavram “aşırı uç, sıra dışı” anlamına gelmektedir. “Extrême” kelimesinden türetilen İngilizce’deki “extremist” ve “extremism” kelimelelerine karşılık Türkçede “aşırı” ve “aşırıcilık” kavramları benimsenmiştir. Radikalizm ile ilişkili diğer bir kavram “fanatizm”dir. Fransızca “fanatisme” kelimesinden Türkçeye geçen terim “bağnazlık” anlamına gelmektedir. Günlük kullanımda daha çok spor müsabakalarında bir takıma veya gruba mensup “tarafdar” anlamını taşıyan “fanatik” kelimesi, Türkçe sözlükte “bir düşünceye, bir inanişaya aşırı ölçüde bağlanıp ondan başka bir düşünce ve inanişayı kabul etmeyen, mutaasip” anlamındaki bağnaz kelimesi ile tanımlanmıştır (Kurum ve Avcı, 2018, s. 43-45).

Radikalizm, literatürde toplumsal ve siyasal düzeni temelden değiştirmeyi hedefleyen “köktencilik” olarak bilinmektedir. Bu çalışmada radikalizm, bu anlamın dışında, *kültürel tekercilik* ya da *tekçilik* olarak kavramsallaştırılmaktadır. Başka bir deyişle, radikalizm söz, üslup, söylem ve eylemde “özcülük”tür. Özcülük, İngilizce kökenli ve Türkçe’de “özcülük” anlamına gelen “essentialism”dir. Felsefi bir kavram olan özcülük, “öze bir gerçeklik yükleyen, özün varoluş karşısında ontolojik bir önceliğe sahip olduğunu öne süren görüş”tür (Cevizci, 1999, s. 724). Kültür konusundaki özcü anlayış, bu tanımda olduğu gibi kültürlerin kediliklerinden doğal türlere ayrıldıklarını, kültürleri keskin çizgilerle ayırt etmenin mümkün olduğunu savunur. Bu anlayışın milliyetçi yansımaları da mevcuttur. Örneğin, ulus-devletin modern dönemin bir ürünü olduğu tezine karşı bazı yazarlar, etnik kimliklerin

ezelden beri var olduğunu, bu açıdan ulus-devletlerin etnik kimliklerin uyanışı olduğunu dile getirirler (Çayır, 2016, s. 82). Özcülük, kendini birtakım belirgin özelliklerle ve "öteki" üzerinden kurduğu zıtlıklarla tanımlayan etnik, dinî veya siyasî grupların en önemli ortak özelliklerinden biridir. Söz, *üslup ve söylemde özcülük* olarak kavramsallaştırılan radikalizmde "biz" ve "öteki" özsel bir keskinlik içinde birbirini besler, oluşturur ve üretir. Radikalizm, önce, kendi inanç, ideoloji ve kültürel değerleri üzerinden kendi tasvirini yapar. Sonra, kendisi gibi olmayı "öteki" olarak tanımlar. Bu bakımdan radikalizm, *etnosentrik* ve tekelci bir davranış kodu olarak değerlendirilebilir.

Radikalist düşünce ve eylem biçimine sahip olan kişiler ve gruplar, mevcut sistemin değiştirilmesi gerektiği inancını taşırlar. Mevcut düzenin "nasıl bir düzenle değiştirilmesi gerektiği" sorusunun cevabı, bu kişiler ve grupların sahip olduğu değer yargılarında, dünya görüşünde, itikadında ve bu kişi ve grupların kültürünü oluşturan bütün öğelerde aranmalıdır. Çünkü radikalist düşünce biçiminde önemli olan salt değişimin gerçekleştirilmesi değildir. Değişim, radikalist grubun mutlak iyi olduğuna inandığı sistemle gerçekleşmelidir. Bu bağlamda radikalizm, tekelciliğe ve tekçiliğe bürünebilen etnosentrik bir davranış ve düşünce biçiminin kapsamına dahil edilmelidir.

Radikalizmi doğuran tekelcilik "dinci" ya da "sekülerist" olabilir.¹ İki biçimde de radikal bir düşünce ya da radikal bir grup, mutlak hakikati yalnızca kendisinin temsil ettiği ve mutlak hakikatin kendi tekelinde olduğu, kendi düşüncesinin doğru (sahih) olduğu iddiasını taşıırken; ötekilerin doğrusunun yanlış, heretik, geri veya hastalıklı olduğu iddiasını taşır. Dinci veya

1 Dini ya da seküler kavramları yerine, "dinci" ve "sekülerist" kavramsallaştırmaları bilinçli bir kullanımın ürünüdür. Bir birey, grup ya da topluluğun dini ya da seküler dünya görüşü çerçevesinde insan, toplum, siyaset, evrene dair belirli anlam haritası ve yaşam tarzları olabilir ve doğaldır da. "Dini" ile "dinci" ya da "seküler" ile "sekülerist" kavramları arasında oldukça belirgin bir fark vardır. Kültürel, toplumsal, siyasal ya da ekonomik etkinliklerini belirli bir dini ya da seküler düşünüş ve eyleyiş biçimi ekseninde yerine getirmek çabası ile "dini görüntü", "dini söylem" ya da "din dili" kullanarak "din üzerinden geçmek" ya da din dışı "seküler görüntü", "seküler söylem ve dil" kullanmak kolaylığı birbirinden oldukça farklı ameliyelerdir. İlkinde dini ya da seküler doğruluklar ve amaçsallıklar ekseninde bir yaşam tarzı benimsenirken, ikincisinde din ya da seküler dil, söylem ve görüntü araçsallaştırılarak, dindarlık ya da sekülerliğin tecimsel boyutuyla kendini ve ötekini iyi-kötü, doğru-yanlış dikotomisinde kurmak ve kendi gibi düşünmeyen ya da eylemeye karşı bir baskı unsuru olarak kullanmak ameliyesi yatmaktadır. Başka bir deyişle "dinci"lik ya da "sekülerist"lik, dindarlık ya da sekülerliğin ticaretini yapmak, onların üzerinden geçmek ve onları aparat kullanarak başkaları üzerinde tahakküm kurmadır. Odaklanılan "dinci tekelcilik" ekseninde bakıldığında, ayrıca epistemolojik ve ontolojik bakımdan paradigması belirli bir "kurulu düzeni" müstahkem hale getiren bir tür "seküler ilahiyat" yarattığı ve kurulu düzeni tevhid, ahlak, adalet ekseninde dönüştürmeyi amaçlayan "hak dini"ni bastırmaya "hizmet" ettiği için Ali Şeriatî'nin ifade ettiği gibi "dine karşı din" (Şeriatî, 2012, s. 19) hareketi anlamında da "dinci" kavramı kullanılmıştır.

sekülerist radikalizm; kendi felsefesine uygun olarak seçtiği birtakım değerleri kutsama ve dogmalaştırma yöntemiyle, “biz ve ötekiler”, “iyi ve kötü”, “mü’min ve kafır”, “ilerici-gerici”, “sadık ve hain” düalizmi inşa eder.

Yunanca’da *ethos* (halk) ve *centre* (merkez) kelimelerinden oluşan *etnosentrizm* kavramı, bir aşirete, kabileye, boya ve benzeri etnik gruba bağlılık ile tarif edilen, bir kimsenin kendi kültürünü temel olarak alması ve diğer kültürleri kendi kültürü açısından değerlendirilmesi ile tarif edilen duygudur (URL2). Etnosentrizmde, dâhil olunan grubun ırkının ve/veya o grubu diğerlerinden ayıran bütün kültürel değerlerin, diğerlerinden daha iyi ve üstün olduğu düşüncesi hakimdir.

Etnosentrik düşünce biçiminde bir gruba ve kültüre aidiyet kayıtsız bir gerekliliktir. Bir grubun bağlarını güçlendirici, birlik ve bütünlüğünü besleyici özelliğiyle etnosentrizm olumlu bir davranış biçimi olarak ele alınabilmekle birlikte, fanatizmle birleşerek bağnazlığa evirildiğinde zararlı, kötücül, ayırıcı, horlayıcı, aşağılayıcı ve bölücü bir nitelik kazanır. Bir gruba aidiyet, o grubun kültürel değerlerine fanatik bir şekilde bağlı olma durumunda, grup içinde kalan bireyler dayanışma içine girer ve grup dışında kalanlara husumet beslemeye başlar. Dış gruplara karşı olan bu ziddiyetle, iç gruptaki dayanışma doğru orantılı olarak artar. Bunun sonucunda ortaya çıkan kesin yargı, “biz iyiyiz, üstünüz, adiliz; onlar kötü, aşağılık ve zalim” düalizmidir.

Etnosentrik düşünce biçiminin kendini, kendisi gibi olmayanların nitelikleri üzerinden tanımlama eğilimi, en net bir şekilde “dinci” veya “sekülerist” birtakım itikat ve ideolojilere sahip gruplarda ortaya çıkan “biz” ve “ötekiler” algısında somut bir hâle gelir. Düalist düşünce, belli bir sekülerist ideolojiyi veya dinci görüşü benimsemiş bir grubun etnosentrik tutumunda, dışarıda kalan bütün grupları “kötü” ve “sapkın” olarak görme eğilimi sonucu ortaya çıkar. Bu bakımdan, teoride dinî bir düşünce olan düalizmi, pratikte sadece dinî gruplara ve cemaatlere atfetmek doğru değildir. Düalizm, “dincilik” ya da “seküleristlik” değerlerini eleştiriye ve şüpheye yer vermeyecek biçimde tutkuyla benimsemiş, kutsallaştırmış ve o değerleri mutlak hakikat olarak görmüş zihniyet ve grupların tabiatında mevcuttur.

Çalışmanın temel hipotezi, kutsallaştırılmış, şüphe ve eleştiriye kapalı bir düşünce ve değer yargısını benimseyen dinci veya sekülerist grupların, son kertede etnosentrik-radikal bir eğilim göstereceğinin kaçınılmaz olmasıdır. Çalışmanın birinci bölümünde yukarıda kısaca açıklanan radikalizm, etnosentrizm, düalizm ve özcülük kavramlarından hareketle, radikalist davranış

biçiminin çalışmanın odağı olan "dincilik" ya da dinci gruplara nasıl yansıdığı tartışılmaktadır. İkinci bölümde, Gülenist Hareket'in, din, birey-cemaat, devlet-siyaset, bilgi-eğitim anlayışı üzerinden öteki algısı analiz edilmektedir.

ETNOSENTRİK/RADİKAL DÜŞÜNCE BİÇİMİNİN SEKÜLERİST VE DİNCİ YANSIMALARI

Sekülerist Tekelcilik

Seküler kelimesi, Latince kökenli "soeculum" kelimesinden türemiştir. Asır veya devir anlamını da taşıyan seküler terimi zaman ve mekânı bir arada çağrıştırır. Zaman, onun şimdiki zamanı, "günümüz"ü yansıtmamasından, mekân ise dünyada ve dünyevî oluşundan kaynaklanır. Seküler kavramı, dünyanın bu belli zaman veya çağdaki durumunu ortaya koyar (Altıntaş, 2005, s. 41). Sekülerleşme, modernleşen toplumların gündelik yaşantılarında dinî düşünce ve pratiklerin ağırlığının ve öneminin azalması sürecidir. Sekülerleşme, dini salt inanç ve ibadet sistemleri içinde yaşamaktır (Türkdoğan, 2005, s. 214).

Batıda yaşanan aydınlanma düşüncesinin itici gücü, Hıristiyanlığın ezoterik ve hurafelerle dolu inanç sistemidir. Bu bağlamda sekülerizm, ruhaniliğe karşı maddeselliğin, geleneğe karşı yeniliğin, öte dünyaya karşı bu dünyanın ön plana çıkmasıdır. Sekülerizm düşüncesi, toplumdaki soyutlanma ile özdeş takva anlayışını sorgulayan, üretmeyi teşvik edici meslek ahlakını temel başat sayan, bireysel bilinci öne çıkararak sorumluluk duygusunu kuvvetli bir şekilde vurgulayan protest söylemle doğrudan reformasyon sürecini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda bu süreç, Protestanlaşma olarak da ifade edilebilir (Ekinci, 2018, s. 330).

Ortaçağ'ın sonlarından 20. yy'a kadar geçen zaman diliminde kilise/din ile devletin siyasi ayrılığı şeklinde teşekkül eden *laikleşme* sürecine paralel olarak, din ve dini pratiklerin kamusal alanda zayıflaması anlamına gelen sekülerleşme, 20. yy'dan itibaren ideolojik bir kimlik kazanmıştır. İdeolojik sistemlerin, kendisini mutlak hakikatin temsilcisi olarak gören tabiatına uygun bir şekilde, sekülerizm de ideolojik bir kimlik kazanması ölçüsünde, seküler olmayan bütün ideoloji ve inanç sistemlerini yanlış veya akıldışı olarak görme eğilimi kazanmıştır. Toplumsal ve siyasal anlamda hayatın her alanını kuşatan sekülerizm ideolojisi, bireylere ve toplumlara belirli düşünce

ve davranış kodları sunmuştur. Bu düşünce ve davranış kodlarının dışın-
da kalan bireyleri, kurumları ve toplumları akıl dışı olarak gören sekülerist
devlet, hayatın her alanına müdahale eden hegemonyasını farklı ideolojik
aygıtlarla yeniden üretmek konusunda, kendisine tepki olarak doğduğu Or-
taçağ'ın Tanrı-devleti ile aynileşmiştir. Hülasa, insan eliyle yazılan, rasyonel,
dünyevî yasalar tahakkümünü, ilahi/kutsal kabul edilen metinlerden daha az
hissettirmemiştir.

Dinci veya sekülerist herhangi bir ideoloji, toplum üzerinde hegemonya
kurmak suretiyle iktidarı ele geçirdikten sonra tekeli ve ötekileştirici bir
karakter kazanabilir. Gramsci'ye göre hegemonyanın kurulabilmesi için di-
yalektikte birbirine zıt olan “zor” ve “rıza” bir arada bulunmalıdır. “Zor”
üreten alan olan politik toplumun karşısına, “rıza” üreten alan olarak sivil
toplumu koyan Gramsci, politik ve sivil toplumu, bir ideolojinin hegemon-
yasını kuran üst-yapı kurumları olarak kabul etmiştir. Bu üst-yapı kurum-
ları, aydınlar aracılığıyla yapıya resmi ideolojiyi zerk edip, yapıyla bütünleşir.
Diğer bir deyişle, hegemonyanın kurulmasıyla, tüm toplumsal kesimler re-
smi ideolojiye eklemlenir (Gramsci, 2007).

Modernitenin insan eksenli bilgi, varlık ve değer anlayışının doğasından
gelen inşacı karakteriyle kapitalizm, kendisine karşı duruş sergileyen tüm
sekülerist ve dinci ideolojileri kendisine eklemlene yeteneğine sahip ol-
muştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı değer ve normlara göre şekil-
lenen demokratik, otoriter ya da totaliter rejimler, toplumsal yapıda “zor”
ya da “rıza” üzerinden hegemonya kurabilmek adına modern inşacı kapi-
talist toplum modelini hepten kullanıma sokmuştur. Batılı olmayan dev-
letler, modernleşme adına Batılı toplumların sürecini geç de olsa yakalama-
ya çalışıp Batıya ait modernitenin “iyi” ve “adil”e dair seküler değerlerini
içselleştirip topluma benimsetmeye çalışırken, zaman zaman “zor” içeren
radikal devrimler yapmışlardır. Bunu yaparken bazen toplumsal değerleri
yönlendirecek “rıza” mekanizmalarına da başvurmuşlardır (Çaylak, 2016a).
Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşten kurtarmak amacıyla başlayan ve Cum-
huriyet döneminde radikalleşen Batılılaşma adı altında bir dizi reformlar
içeren Türkiye modernleşmesi süreci, Gramsci'nin kavramsallaştırdığı he-
gemonyanın “zor” ayağını temsil eden bir örnek olarak görülebilir.

Erken dönem Cumhuriyetinde bütünleşmiş, kaynaşmış, sınıfsız bir
toplum yaratmak adına, yönetim ve hukuktan kılık kıyafete kadar sosyal
ve iktisadi hayatta oldukça köklü dönüşümler yapılmıştır. Bu dönüşüm-

lerin topluma benimsetilmesinde, hegemonya, inkılaplara direnenlerin İstiklal Mahkemelerinde yargılanmasıyla bir taraftan "zor" ile tesis edilmeye çalışılmıştır. Ancak diğer taraftan "muasır medeniyet" ve bir "ulus" olma söylemini sistemleştiren altı ilke ve bu ilkelerin yeni nesle eğitim yoluyla özümsetilmesi çabaları, toplumdan "rıza" devşirmenin, hegemonya için olmazsa olmazlığını gösterir. Altı ilkenin sistemleştirdiği resmi ideoloji olan Kemalizm; ihtiyaç duyduğu, "varlığını Türk varlığına armağan eden" "makbul yurttaş"² yaratmak için en köklü dönüşümü eğitim alanında gerçekleştirmiştir. Kemalizmin "makbul yurttaş"ının en belirleyici özellikleri ise, milliyetçi ve laik olmasıdır.

Sekülerist Kemalizm, bir yandan Batı modernitesinin bir ürünüyken; diğer taraftan Türk-İslam İmparatorlukları geleneğinden gelme organizmacı devlet, "nizam-ı alemlilik" ve topluma tepeden biçim verme alışkanlıklarını bünyesinde barındırır. Sekülerist bir ideoloji olan Kemalizm, Batılı modernleşme teorileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, "bütünleşmişlik" ve "organizmacılık" üzerinden "farklılıkları" kabul etmeyen "milli irade" ve "halkçılık" kavramının ideolojik forma bürünmesidir (Köker, 2007, s. 156). Bu anlayış ise, toplumu, devlet ile millet arasındaki bir bütün olarak gören bir iradenin yansımasıdır. Her türden farklılığın kendi hakimiyeti haricinde ülkede nüfuz bulmasını kabul etmeyecek "devlet-bürokrasi aygıtı"yla birlikte, homojen bir toplum anlayışını kendisine şiar edinen ve etnik/dinsel heterojenliği reddeden Kemalizm, toplumun "tepeden ıslah veya yeniden inşa" edilmesi fikri ile uyumlu bir tür "inkılapçılık" yaratmıştır (Yeğen, 2002, s. 59). Gramsci'nin perspektifinden düşünüldüğünde sekülerist Kemalizmin toplumu dönüştürme konusunda hedeflenen başarıyı gösterememesi, toplumsal dinamikleri göz ardı eden inkılapçılığın ve bu dönüşümü "zor" üzerinden gerçekleştirme yönündeki tutumundan kaynaklandığı söylenebilir.

Aşkın/güçlü bir devlet olgusu, yeni devlete "makbul" millet yaratma isteği ve sınıfsız kaynaşmış bir toplum idealiyle hareket eden Kemalizm, "halk için, halka rağmen" formülünün bir tezahürüdür (Çaylak-Çelik, 2009, s. 94). Cumhuriyetin kuruluşunda siyasi ve hukuksal vatandaşlığı öncelese de zamanla etnik, kültürel ve romantik vurgusu yükselen organik ve etni-

2 Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde Kemalist ulus-devletin etno-kültürel yönelimli bürokratik milliyetçilik ile harmanlanan "makbul vatandaş" yaratma politika ve pratikleri konusunda ayrıntılı bir çözümleme için, Füsün Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde (İstanbul: İletişim Yay., 2004).

sist milliyetçiliğe yönelen Kemalizm (Yıldız, 2001, s. 165), “çok milletli bir devletten”, tanımlanmış bir etnik aidiyeti vurgulayan “tek bir milletin” ege-men olduğu yeni bir siyasal yapıya geçişin resmileşmesidir. Bu bağlamda inşa edilmek istenen millet ile devlet “özdeş” varlık olarak kabul edilmiş ve bu özdeşlikle birlikte Kemalizm, Osmanlı ve İslam “öteki”sinden oluşan yeni ve farklı bir “meşruiyet” anlayışına yönelmiştir (Köker, 2007, s. 154-155).

Kolektif belleğe kazınan bir inşa sürecini ifade eden Kemalizm, bir “öğreti” olmayıp, “esnek bir ilkeler bütünü” (Mardin, 1990, s. 156) olarak, “resmi” ve “seküler” boyutta icra ettiği kurumsal ve siyasal pratiklerini toplumsal boyutta derinleştirmek için, süreç içinde din ve maneviyatın çok etkili olduğu Türkiye toplumunda, “sekülerist” Kemalizm’in “dinci” görünümü olan Gülenizm olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, Batılı modernitenin öncülleri ile eklemli “zor”a dayalı “seküler” Kemalizm’in ek-sik bıraktığı işlev, din sosu ve manevi kutsallıkla kitlelerin manipüle edil-mesini mümkün kılacak “rıza”ya dayalı “dinci” Kemalizm (Gülenizm) ile tamamlanmak istenmiştir.³

Dinci Tekelcilik

Din, tümel bir kavram olarak Grekçe’de “korku ile karışık saygı”, Lat-ince’de, “İnsanları tanrıya ve birbirlerine bir bağla bağlamak mastarından (religere) mülhem, Tanrı’ya⁴ karşı saygıyla karışık bir bağlılık duygusu”, eski Farsça’da (Zandavesta) ‘daena’ kökü ile ilintili olarak Arapça’da, “gelenek görenek, tutulan yol, tanrıya karşı bir borç (deyn kökünden mülhem)” anlamlarına gelen kutsal karşısında duyulan iştihak ve bağlanmadır (Adivar, 1987, s.13-14). Fransa’da laikleşme sürecine paralel olarak Kilise’nin dogmatik, teokratik ve baskıcı kurumsallığına tepki olarak ortaya çıkan din eleştirisi karşısında, “dinin bir cismi, bir de ruhu vardır” diyerek dinin özü ile cisimsel boyutu arasında ayrıma giden Fransız düşünür Ferdinand Buisson, dinin kurumsal ve dünyevi çıkarların tekelleşmesine hizmet eden cisimsel boyutu arasındaki farkın gözetilmesine dikkat çekmiş ve devleti dinle yönetme yandaşlarının inananların itaatini sağlamak adına sürekli dinin cisimsel ve kurumsal boyutunu öne çıkardıklarını belirtmiştir (Adivar, 1987, s. 14). Tar-

3 Gülenizm’i “dinci” Kemalizm olarak kavramsallaştırma ve “seküler” Kemalizm ile karşılaştırmalı ayrıntılı bir çözümleme için bkz. Adem Çaylak, Gülenizm: “Dinci” Kemalizm Ya da “Gülen” Kemalizm (Ankara: Adam Yay., 2014), Adem Çaylak, Gülenizm’in Soykütüğü (Ankara: Savaş Yay. 2016) ve Adem Çaylak-Güliz Dinç, *Gülenizm as “Religionist” Kemalizm*, Insight Turkey, V: 19, No: 3, 2017, pp.181-206.

4 Genel olarak dinlerle ilgili anlatılarda “tann”, İslâm dini özelindeki anlatılarda “Allah” adları kullanılmıştır.

ihsel süreç içinde, çıkar, güç, iktidar vb. nedenlerle, kaynağı ve özü tanımlanan "dini" olandan, adeta tanrıdan rol çalarak ya da tanrı adına "tekçilik", "tekelcilik" ya da "ticaret" yapmak anlamına gelen "dinci"liğe yönelişin arka planında, dinin her türden çıkar için kullanılmaya elverişli bu kurumsal ve cisimsel boyutunun dikkate alınması elzemdir.

Din kurumu, meşruiyetini tanrıdan alan bir kurallar ve ritüeller sistemine dayanır. Bu boyutuyla dinde, tanrısal kabul edilen yasalara inanan, kurallarına itaat eden ve ritüellerini yerine getirenler dindar müminler olarak adlandırılır. Tanrısal kabul edilen yasalara inanmakla birlikte, kurallarına tam olarak uymayan ve ritüellerini yerine getirmeyenlere karşı dinin özü, çok katı olmamakla birlikte sonradan özünden koparak cisimleşen ve başkalaşan Musevilik ve Hıristiyanlık'ta günahkar mü'minlere yönelik acımasızlık katı olmuştur. Bu dinlerde daha sonraki yüzyıllarda sekülerleşmeye paralel kimi dönüşümler geçirilmişse de dinde affedicilik ve hoşgörü İslam dini ile daha bir ete kemiğe bürünmüştür. Bu kişiler inançlı ama günahkâr olarak kabul edilir ve böyle kişilere karşı affedici ve hoşgörücü bir eğilim izlenir. Ancak kurumsal din, yaşadığı ortama, siyasal, toplumsal ve kültürel görenek ve anlayışlara göre farklı düzeyde katılık ve baskıcılık düzeylerine sahip olmuştur. Dini baskıcılık ve katılık düzeylerini belirleyen unsurlar, siyasal etkenlerle içiçe geçmiş karmaşık süreçlerden oluşmaktadır. Baskıcılık ve katılık düzeyi ne olursa olsun Tanrısal bir kurallar sistemine dayandığı iddiasıyla kutsal kabul edilen dinsel değerlerin kurumsal şebekesi, güç, çıkar, iktidar, para gibi psikolojik, sosyolojik ve siyasal etkenlerden kaynaklı olarak dogmatikleştirilme, baskı aracı haline getirilme, teokratikleştirilme ve tartışılmaz kılınması nedenleriyle radikalleşme eğilimi yüksek olan kurumlardır.

Dinin özü, iktisadi ve siyasal gücü elinde tutan güç ve egemenlik sahiplerinin şirke, sömürüye ve baskıya yönelen yönetimleri karşısında insanı, bunlardan azade kılmaktır. Allah ile insan arasındaki her türden engelin ortadan kaldırılarak insanlığın kurtuluşu ve huzura ermesi için var olduğuna inanılan Din anlayışının karşısında, her daim, Ali Şeriatî perspektifinden değerlendirecek olursak, "Dine karşı din" savaşmıştır. Şöyle ki, tarih boyunca mücadele, "dinsizlik" anlamında "küfür" ile din arasında cereyan etmeyip, her zaman "din", "dine" karşı savaşmıştır ve hiçbir zaman bugün anladığımız şekliyle "din", dinsizlikle savaşmamıştır. Çünkü tarih, dinin (etkin ve müdahil) olmadığı bir topluma ve döneme tanıklık etmemiştir (Şeriatî, 2012, s. 15). Bu bağlamda küfür demek, dinsizlik, din karşıtlığı ya da din dışılık demek değildir. Küfür kavramı toplumların değişimine paralel olarak semantik

değişime (anlam kaymasına) uğrasa da, orijinal hali ile küfür, tevhidin ve hakikatin üstünü örtmek demektir. (Şeriati, 2012, s. 19).

Bu perspektiften yola çıkıldığında tarihsel süreç, dinin cisimsel ve kurumsal boyutu kullanılarak din ve dinsel değerler adına pek çok ruhani ve dünyevi iktidarların katı zulüm, baskı ve katliamlarına şahitlik etmiştir. Örneğin, Hıristiyanlar, Haçlı Seferleri ile birçok insanı katletmelerini, tanrısal nizâmı bütün dünyaya yayıp huzur ve barışı egemen kılmak gibi kutsal saydıkları bir amaçla meşrulaştırmışlardır. Orta Çağ'da kurulan ve din adamları tarafından dine aykırı hareket ettiği gerekçesiyle yargılanıp işkence ve ölüm cezalarına çarptırılan engizisyon mahkemeleri de tanrısal kuralların uygulanmasında bir aksaklık çıkmaması amacını taşımıştır. Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan sekülerleşme süreci sonrası, Hıristiyanlığın sosyal hayat üzerindeki yeri ve şiddeti gitgide azalsa da, 19. yüzyıla kadar Avrupa kıtasının büyük bir çoğunluğunda dinî baskının hüküm sürdüğü söylenebilir.

Günümüzde dünyada pek çok ülke seküler politikalarla yönetilmektedir. Batı Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan aydınlanma ve aristokrasi ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesine koşut olarak gelişen ekonomik, hukuki ve sosyal alanlarda kendini gösteren modernizm hareketi etkilerini dünyanın büyük bir bölümünde göstermiş ve bu süreçte Tanrısal yasalar, insan aklı ile ikame edilmeye çalışılmıştır. Batı Avrupa'da birtakım siyasi, sosyal, dinî ve ekonomik şartların itici gücüyle doğal olarak yaşanan bu evrimsel süreç Batı Avrupa dışında kalan toplumlara, Avrupa ile uyumlaşmak arzusu taşıyan birtakım seçkin ve sekülerist zihniyet taşıyan yönetici kesimlerin devrimleri ile ithal edilmeye çalışılmıştır.

Günümüz dünyasında dinci radikalizm denilince akla gelen, İslâmî radikalizmdir. İslâmî radikalizm, Üçüncü Dünyada yaşanan modernleşmenin özgül biçimine verilen postmodern bir cevabı ifade eder (Gülalp, 1994, s. 86). Bu durum Türkiye özelinden değerlendirilebilir. Türk modernleşmesi bir imparatorluk kalıntısının üzerine inşa edilen ulus-devlete geçiş süreci üzerinden okunabilir. Türkiye'de İslâmî hareketlerin güçlenmesi ve radikalleşmesi, ulus-devlet sürecine geçişte yönetici sınıftan gelen Batılılaşma ve sekülerleşme olarak da ifade edilen modernleşme hareketine, muhafazakâr kesimden gelen bir tepki biçiminde kendini gösterir. Muhafazakar kesimlerin reform hareketlerine gösterdiği tepkinin geçmişi Türk tarihinde Tanzimat dönemine kadar geriye götürülebilir. Cumhuriyetin

erken dönemlerinde de Kemalist politikalara muhalif unsurların varlığından bahsedilebilir. Bu muhalefetin kurumsallaşma çabaları ilk kez 1945 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ve 1950 yılında iktidar olmasıyla başarıya ulaşmış olsa da, Türkiye'de siyasal İslamcı hareketin parlamenter sahnede yer alması ilk kez 1970'li yılların başlarında mümkün olmuştur. 1980'li yıllara geldiğinde entelektüel bir İslamcı seçkin tabaka ortaya çıkmış ve İslamcılık, Türkiye'de hükümetin meşrulaştırıcı ideolojisi içinde önemli bir unsur hâline gelmiştir (Gülalp, 1994, s. 86).

Türk modernleşmesinin belli bir aşamasından sonra, laik Kemalist rejimle hesaplaşma çabası içerisine giren İslamcı kesimin, gücü eline geçirdikten sonraki süreçte, politikalarında ve uygulamalarında gösterdiği katılık, baskıcı tutum ve etnosentrik karakterle, eleştirdiği rejim ve onun felsefesinden bir farkı kalmamıştır.⁵ Türkiye'de İslâmî köklerden gelen iktidar sayesinde, Kemalist bedeni tahkim eden bir tür siyasi muhafazakâr İslamcılık ruhu oluşmuştur. Muhazakâr İslâmî ruh, devlet maddesinin taşıyıcısı olan laik Kemalist bedenle mahiyette aynileşmiştir (Çaylak, 2016b).

Türkiye'de dinci tekelciliğin en çarpıcı yansıması *iktidarın itikat meselesi* hâline gelmesidir. Siyasal İslam'ın iktidarı ele geçirdikten sonra temsil ettiği kesimler tarafından kutsanmasının iki nedene dayandığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, İslami siyaset zihniyetinin "halifetullah" söylemi ve "çoban" ve "sürü" metaforunun dinsel bir nitelikte ete kemiğe bürünmesi ve dinin tabiatında mevcut devlete atfedilen kutsiyettir. Diğeri de tarihsel ezilmişlik sendromunun yarattığı "geçmişle hesaplaşma" arzusudur (Çaylak, 2016c, s. 33). İktidarın itikatlaşması, ideolojiye yön veren bir dinin felsefesinde devlete atfedilen kutsiyetten kaynaklanmış olsa da, onu besleyen sekülerist siyasi konjonktörün önemi göz ardı edilmemelidir.

Türk-İslam medeniyetlerinden gelen merkezîyetçi gelenek, itaat kültürü ve kutsallaştırılmış bir lider kültü anlayışı Türkiye'de sekülerist-modernist ideolojik hareketlere de, İslamcı hareketlere de "tekelcilik" biçiminde yansımıştır. İslamcı hareketler, modernleşme sürecinde yaşanan ve toplumun geniş kesimlerine hissettirilen baskılara doğru orantılı olarak güç kazanmış ve güç kazandıkça aynı baskıları muhaliflerine hissettirmekten geri durmamıştır. Ayrıca, söz konusu İslamcı hareketlerin de kendi içinde ho-

5 Detaylı bilgi için, bkz. Çaylak, Â. Kemalist Bedeni Tahkim Eden Muhafazakâr İslamcılık Ruhu. <http://www.adaletedavet.com/kemalist-bedeni-tahkim-eden-muhafazakar-islamcilik-ruhu>

mojen olmadığı görülmektedir. Farklı düşünce biçimleri, inanışlar ve ideolojiler doğrultusunda birçok farklı cemaat yapılanması ortaya çıkmış, kendi içinde bir dayanışma ruhu yaratan bir kısım cemaat yapılanmaları, “en doğru din anlayışını”, “en adil toplumsal düzeni” kendisinin temsil ettiği inancıyla, kendi cemaati dışında kalanları ötekileştirmiştir. Etnosentrizm ve radikalizm son tahlilde, minimal düzeyde cemaatlerin bedeninde boy göstermiştir. Görüş farklılıkları nedeniyle bölünmelerin ürünü olan bir kısım cemaatler, lider kültü yaratma, kayıtsız şartsız itaat etme gibi geleneksel konularda aynı tutumu takınmıştır. Böylesi bir zihniyet ve cemaat yapılanmasının tipik örneği Gülen hareketinde ortaya çıkmıştır.

GÜLENİST HAREKETİN “ÖTEKİ” ALGISI

Cemaat kavramsal olarak, *farklı bir insan etkileşimiyle şekillenen, sosyal bir örgüttür ya da karşılıklı ve duygusal bağlar temelinde oluşan sosyal ilişkiler ağıdır. Cemaat, toplumsal hayatın doğal akışı içerisinde şekillenen, insanların herhangi bir zorlamaya tâbi olmaksızın katıldığı, bir takım temel gereksinimlerin karşılanmasını kolaylaştıran, meşruiyetini gelenekten alan, iletişimin yüz yüze olduğu, sözlü kültürün etkin bulunduğu bir oluşum* olarak tanımlanabilir (Acar, 2016, s. 13-14).

Modernizm, ulus-devlet, yurttaşlık, liberal haklar ve özgürlükler, bireysellik vb. kavramları piyasaya sürmüştür. Modernizmin bir ürünü olan ulus-devlet yapısı, bireyi, yerine getirmeyi taahhüt ettiği üç vaatle cemaatten uzaklaştırmıştır: Güvenlik, refah ve özgürlük. Modern ulus-devletin bu vaatleri yerine getirememesi, cemaatlerin doldurmaya gönüllü olduğu boşluklar yaratmıştır. Modern çağda yalnızlaşan, aidiyet duygusu yok olan, yeniliklerin eski değerleri aşındırdığını ve büyük bir ahlâki boşluğun içinde olduğunu düşünen birey, bu eksikliklerini cemaat mensubiyetiyle giderme yolunu seçmiştir. Cemaat, kelime olarak güven veren, sıcak bir yer çağrışımı yapmaktadır. Bir cemaatin içinde yer almak, bir cemaate dâhil olmak, kötü ve güvensiz olabilecek çevre ve toplumdan koruyucu, güvenli ve sıcak bir yapının içinde olmak olarak algılanmaktadır (Bauman, 2017, s. 7; Bulaç, 2007, s. 35-45).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Batılılaşma ve modernleşme çabaları doğrultusunda yapılan devrimlerin, taşraya etkin bir biçimde yansımaması, şehirlere göç eden halkın dini, kültürel ve geleneksel değerlerini bu mekânlara taşımasıyla sonuçlanmıştır (Sarıkaya, 1998, s. 95). Devletin, dini tahakkümü altına alan ve kamusal alandan uzaklaştırıp bireyler-

in vicdanına indirgeyen tavrı, sistemden dışlanan ulemanın taşra kesimine yönelmesine yol açmış ve bu süreç yasaklanıp yer altına çekilen tarikat yapılarının cemaat olarak yeniden ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (Mardin, 1993, s. 39). Modern Türkiye’de cemaatler sadece ahlaki, dini ve geleneksel boşlukları dolduran yapılar olarak kalmamış, yoğun göçle birlikte ortaya çıkan ve devletin çözüm bulma konusunda yeterli olamadığı alanlara da el atmışlardır. Kırdan kente göç ile birlikte ortaya çıkan, okul, eğitim, öğrencilerin barınma sorunları cemaatlerin ilgi duyduğu başlıca alanlar olmuştur.

Türkiye özelinde bakıldığında cemaatleşme eğiliminin İslam kültüründen mülhem olduğunu söylemek mümkündür. İslam inancına göre, toplumla bütünleşme ve cemaat halinde yaşamak önemlidir (Bulaç, 2007, s. 37). Müslümanlar için toplumsallaşmak dinin bir gereğidir. İbadetleri bir cemaat içinde ifa etmenin daha hayırlı olduğu kabul edilir (Çaylak, 2016a, s. 326). Ancak son yıllarda Türkiye’de cemaat kelimesi İslam *cemaati* gibi kapsayıcı ve bütünleştirici bir anlam taşımaktan ziyade, din ve muhafazakarlık niteliklerine sahip olduğu düşünülen grupları ifade eden ve müntesibi olmayanları ötekileştiren bir anlam kazanmıştır (Çaylak, 2016a, s. 154).

Türkiye’de çok sayıda cemaat yapılanması mevcut olmakla beraber, cemaat denilince akla Gülen Hareketi çerçevesinde 1970’li yılların başlarında kurulan ve 1980’li yıllarda oluşumunu tamamlayıp hızla güçlenmeye başlayan Gülen cemaati gelmektedir. Fethullah Gülen liderliğinde kurulan Gülen cemaati müntesipleri halk arasında Fethullahçılar olarak anılmaktadır.

Gülenist Hareket kendine has bir felsefeye, din ve dünya görüşüne, düşünce ve eylem sistemine sahip bir akımdır. Bu düşünce ve eylem sistemi büyük ölçüde hareket liderinin karakteri, inançları ve ideolojisiyle şekillenmiş olup Türkiye’nin tarihsel ve konjonktörel sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik şartlarından doğrudan etkilenmiştir. Bu bağlamda, Ömer Laçiner’in Gülen cemaati için yaptığı tanım şöyledir: “*Türk milliyetçiliğinin, geleneksel siyasal İslam’ın, tasavvufi tarikatların batınî yordamının, neo-liberal tezlerin, İkinci Sanayi Devrimi verilerinin elitist bir güçlü devlet/toplum projesi kanavaşında bir araya getirilmesi...*” (Laçiner, 1995, s. 11).

Gülen cemaati, diğer dinî cemaatler gibi ezoterik (bâtınî) ve lider kültüne dayalı bir yapılanmadır. Gülen cemaatinin radikalist ve ötekileştiren davranış biçimi büyük ölçüde bu ezoterik tabiatının bir sonucudur. Ezoterik yapılanmalar, meşruiyetini din üzerinden elde ederek dünyevi iktidar elde eden

cemaatlerdir. Bu tip cemaatler, söylemlerini dini menkıbeler, sloganlar ve birtakım mitlerle oluşturan senkretik ve eklektik yapılanmalardır. Ayrıca, bu yapılanmalar seçkinci karaktere sahiptir. Seçkincilik ise, kendini iki boyutuyla gösterir. İlk boyutu seçilmiş bir cemaatin, dünyada bozulan yönetim ve düzenle mücadele edip adaleti tesis etmekle görevlendirilmiş olduğuna dair duyulan bir inançtır. Kadim dinlerdeki mehdî-mesih inancı, modern ezoterik örgütlere bu şekilde yansımıştır. İkinci boyutu ise, lider kültürüne dayanma anlayışıdır. Lider kültürü, seçkin olduğuna inanılan karizmatik bir liderin örgüt mensuplarınca kutsal addedilmesi ve emirlerine sorgulamaksızın itaat etmesi anlamını taşır. Cemaat içi hiyerarşi, emir-talimat zincirine tâbi olma bu seçkinci anlayışın bir sonucudur.

Modernizmin bir ürünü olarak modernist ve sekülerist bir ortamda ortaya çıkan Gülenist Hareket, diğer ezoterik cemaatler gibi modernizmin tektipleştirici niteliğini bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye’de ortaya çıkan modernist ve sekülerist hareketlerin, eski Türk-İslâm medeniyetlerinin kamucu ve toplulukçu karakterine sahip olduğu gibi, bu modernist ve sekülerist ortamın kucağında büyüyen Gülenist Hareket de aynı tektipleştirici, kamucu, toplulukçu ve kendisinden olmayanı dışlayıcı bir karakter taşır. Kısacası, Gülenist Hareketin ötekileştirici yapısını sekülerist ve dinci etkiler eşit olarak beslemiştir.

Gülenist Hareket, düalist nitelikli ezoterik bir dinî cemaat ve sivil bir hizmet hareketi olarak iki görünen yüze sahiptir. Dini bir cemaat olması yönü, ona sivil bir hizmet hareketi olarak gösterdiği faaliyetlerine meşruiyet sağlamış ve böylece hareket alanını genişletebilmiştir. Ayrıca sahip olduğu bu iki farklı yüz, hareketin devlet, birey, siyaset, eğitim, din, ekonomi vb. meselelerde kendine özgü bir değerler sistemine sahip olmasına da neden olmuştur. Bunun için, Gülenist Hareket’in ötekileştirici davranış biçimi, sahip olduğu birtakım değerler ve algılar bağlamında incelenmelidir.

Gülenist Hareketin Din Anlayışı Üzerinden “Öteki” Algısı

Gülenist Hareketin din algısı, Fethullah Gülen’in görüşleri çerçevesinde şekillenmiştir. Gülen’in sosyal ahlak tasavvuru dini temalardan oluşmaktadır. Ona göre, din, ahlakın içeriğini belirler. Dolayısıyla ahlakı dinden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir.

İslam dininde ahlaka verilen önemin bir vazife bilinci şeklinde işlenmesi, Gülenist Hareket açısından “hizmet” kavramı ile karşılanmıştır. İslam di-

ninde dini emirler ile vazifeler aynı ilahi kaynaktan gelir. İslamda vazife kavramıyla anlatılmak istenen dinin emir ve yasaklarına uyma zorunluluğudur. Vazifelerin yerine getirilmesi, Allah'a kulluk görevinin de yerine getirilmesi anlamına gelir. Gülenist Hareket içinde "hizmet" kavramına verilen önem ve hareketin "hizmet hareketi" olarak anılması, cemaate hizmetin dini ve ahlaki bir vazife olarak görülmesinin doğal bir sonucudur. Gülen için din kavramı ve Allah inancının yokluğu söz konusu bile olamaz. Tarihte dinsiz bir toplumun hiçbir zaman var olmadığını söyleyen Gülen için "din kendisinden dini bir hayat üretecek" esas nüve olurken, "İslamı kendi orijini ile muhafaza etme ve yaşama" en birinci gaye olarak ele alınmalıdır. Ayrıca, güvenlik, asayiş, kontrol, eğitim, terbiye, disiplin vb. kavramlarını din ile açıklamaya çalışan Gülen, dini gelecekte tasarladığı toplumun temelini yerleştirir (Çobanoğlu, 2012).

Gülen açısından cemaat kavramı dinin olmazsa olmazıdır. Cemaat bir anlamda, modern dünyanın oluşturduğu ahlâkî boşluğu tamamlayan ve Müslümanların dayanışma hâlinde yaşamalarına olanak veren bir dinî yapılanmadır. Gülen'in din ile cemaat kavramlarını nasıl ilişkilendirdiği şu sözlerinden anlaşılabilir:

"Evet, her işini, Allah'la irtibatlandırıp götüren bir heyette, ferdi emeller, şahsî hırslar ve kaygılar olmaması gerektiği gibi, gidip sonsuzla noktalanmayan gaye-i hayaller ve mefkureler de olmamalıdır. Gerçek bir cemaat, fertleri ebediyete teslim olmuş öyle mukaddes bir topluluktur ki; Bediüzzaman'ın yaklaşımıyla, Onlar, Allah için işler, Allah için başlar, Allah için konuşur, Allah için görüşür, lillah, livechillah, lieclillah rızası dairesinde hareket ederek ömrünün saniyelerini seneler hâline getirir ve fâniliğin çehresine bâkilik damgasını vurur. Evet, onun bütün çalışmaları, fevkalâde içten, olabildiğince bir duruluk içinde ve hep sonsuza müteveccihdir." (Gülen, 1999: 187).

Kendi cemaatinin nazarında, Gülen'i dini anlamda bir otorite haline getiren birtakım teolojik hususlar bulunmaktadır. Bu hususlar; ezoterik cemaat yapılanmalarında mevcut "lider kültü" anlayışıyla doğrudan bağlantılıdır. Liderin ilham ve rüya ile ilahi bilgi aldığına dair inanç ve fiili olarak Allah ile desteklendiğine dair inanç, Gülenist Hareket nazarında Gülen'in konumunu tartışmasız bir yere taşımıştır (Güler, 2017). Cemaatin gözünde kutsal bir yeri olduğuna inanılan bir lidere, cemaat dışındakilerin liderin kutsallığını sorgulayan bakış açısı bile dışarıdakileri cemaat mensuplarının gözünde "öteki" hâline getirmek için tek başına yeterli olabilecek bir sebeptir.

Gülen, cemaatinin algısında kutsal bir kişi olarak kabul edildiği gibi, kendisi de seçilmiş birisi olduğunu ifade etmektedir. Gülen'in kendisinin seçilmiş olduğuna ve kutsal bir misyonu yerine getirmek için seçkinlerden oluşan bir cemaate önderlik etmesi, Hareket'in ezoterik/gnostik yapısını gözler önüne sermektedir (Demir, 2018:74). Gülen şu sözlerle seçilmiş olduğuna dair olan inancını dile getirmiştir:

“Şayet Allah, kendi katından göndermiş olduğu bir kısım ışınları, onun üzerinde kırıp, başkalarına yansıtıyorsa, bu yüce ve kutsî iş için o insanın, kendisini seçen Rabb'ine karşı şükran duyguları ile iki büklüm olması gerekmez mi?” (Gülen, 2009: 108).

Gülen'in gelecekte tasarladığı toplum (Hz.) Muhammed zamanında yaşadığı var sayılan ve *asr-ı saadet* adı verilen dönemdir. Gülenist Hareket, yeryüzünde mevcut sistemin bozuk olduğuna, adaletin olmadığına ve kurtuluşa ermenin yalnızca asr-ı saadet dönemine geri dönmek olduğuna dair bir inanç taşır. İnsanlığı asr-ı saadet dönemine taşıyacak olan, Gülen cemaatine bağlı eğitim kurumlarında ve “ışık evleri”nde yetiştirilen talebelerdir. Bu talebeler; ışık süvarileri, hakikat erleri, irfan ordusu, ufuk insanları, ebed yolunun yolcuları, gönül erleri, ümid nesilleri, altın nesil vb. isimlerle anılır (Çobanoğlu, 2012).

Gülen'in idealindeki toplumsal düzen dinî doktrinlere dayanan bir tasavvurdur. Demir'e göre dinî doktrin, metafizik dünya görüşünün ötesinde şiddeti vurgulayan gelenek ve mitleri de içermektedir. Bunlar, dünyadaki büyük dinlerin merkezî unsurlarıdır. Hepsinde de şiddetin haklı gösterilmesinde kullanılacak kutsal metinler, öğretiler ve yaşanmış olaylar vardır. Dinî doktrin, şiddet içeren gelenek ve mitler ile metafiziksel dünya görüşü yoluyla kişiyi mücadelede yer alması için zorunlu kılan ezeli ve ebedî şartları hazırlar ve şiddeti de yasallaştırmış olur. Kendisini feda eden kişiye ödülünü garanti ettiğinden, inançlı kişiyi kolayca motive eder. Gülen, kitleyi liderliğine ikna etmek için paranormal olaylara başvurmakta ve rüyaları kullanmaktadır (Demir, 2018:80-82). Örneğin, Hz. Muhammed, Cebail ve hatta Allah ile görüştüğünü ileri sürmektedir:

“Yani insan, mahiyeti itibariyle zaman üstü, mekân üstü olabilir. Dünü yann-la beraber görebilir. Doğrudan doğruya huzur-i risaletpenâhiye ulaşabilir ve Efendimizi dinleyebilir. Hz. Cibril'i Kur'an okurken duyuyor gibi olabilir. Zât-ı uluhiyyetin bikem u keyf kendisine konuştuğunu duyabilir. Buna binaen ehliullahtan bazıları Efendimizden ve sahabeden hadis aldıklarını söylüyorlar. Hatta ben tabiiindenim diyen insanların sayısı az değildir... doğrudan doğruya efendimizden emir aldım diyenlerin sayısı da az değildir” (Gülen,

2013:21-22).

Gülenist Hareket'in üstlendiği asr-ı saadet düzenini tesis etme misyonu, onun ezoterik karakterini yansıtmaktadır. Ezoterik yapılanmaların mehdi-mesih inancı, Gülenist düşüncede cemaatin şahs-ı manevisi olarak somutlaşır. Hıristiyanlıkta ve Şia'da olan ancak Sünni İslam geleneğinde yeri olmayan mehdi-mesih inancını, Sünni İslam öğretilerine sahip bir cemaatin taşıması onun senkretik karakterini yansıtmaktadır. Ayrıca cemaatin üstlendiğini iddia ettiği misyonu yerine getirmek için kullandığı "takıyye ilkesi" de Sünni inanışta yeri olmayan, ancak Şia'da, Sünni egemenliği altındaki bir siyasi ortamda Şiilerin kendilerini baskı ve zulümden korumak için uyguladıkları bir davranış biçimidir. Gülenist Hareket içinde bu davranış biçiminin, Hareket'e muhalif "ötekiler"e karşı uygulanması gerekli görülmüştür.

Gülenist Hareket, devlet, ahlak, toplum, birey, cemaat, eğitim, aile gibi bütün kavramları kendi yarattığı bir din algısı üzerinden şekillendirmiştir. Kendi din algısı dışındaki bütün inanış biçimlerini mücadele edilmesi gereken "öteki" olarak addetmiştir. Gülenist Hareket tarafından yaratılan din algısı, içinde yetiştiği "Yeni Dünya Düzeni" ve onun bir sonucu olarak ortaya çıkan "neo-liberal" politikalarla da çatışmamış ve sistemle uyum içinde varlığını koruyarak mücadelesini sürdürmeye çalışmıştır (Işıklı, 1998, s. 67). Fethullah Gülen'in "melekler rantabl çalışırlar, daha doğrusu çalıştırılırlar" gibi söylemleri, cemaat mensubu olmayı "manevî bir şirket üyeliği"ne benzetmesi, "şükür fabrikası"ndan bahsetmesi, sosyal itibarın adını "tevaccüh kredisi" koyması dinî ve manevî kavramları iktisadî ve dünyevî kavramlarla sentezlediğini göstermektedir (Bora, 2017, s. 433). Gülenist Hareketin dini söylemlerindeki bu sentezleyici yapısı, postmodern çağın ürünü bir cemaat oluşuyla doğrudan alakalıdır. Modernizmin, doğruları aklın ve bilimin tekeline alan, oligusalci, pozitivist yapısına, postmodernizm "ne kadar farklı insan varsa o kadar fazla doğru olabilir" biçiminde verdiği popülist cevap, dinsel bakış açılarının yeniden yükselişe geçmesi sonucunu doğurmuştur. Postmodernizmin bu ılıman sularında rahatça beslenebilen Gülenist Hareket gibi ezoterik dinci yapılanmalar, postmodernizmin sosyal ve iktisadi söylemine karşı çıkmamakla birlikte, kendi cemaatleri içinde seçkinci, hiyerarşik ve anti-demokratik, cemaat dışına karşı ise, ötekileştirici bir davranış ve söylem biçimi geliştirmiştir.

Gülen için hoşgörü, sınırları olması gereken bir tavidir. Bu sınırlar dini ve millî değerlerden başlar ve kutsal değerlere kadar uzanır. Gülen'in din dışı gruplara karşı olan nefret söylemi, "*Ateist çocuğa miras vermeyin, anarşist*

çocuğunuza gereğini yapın” tavsiyesinde belirgin bir biçimde görülmektedir (Çobanoğlu, 2016).

Gülenist Hareket, bütün dinci cemaatlerin tabiatına uygun bir biçimde, kendi din anlayışını paylaşmayan bütün kesimleri “din dışı” olarak görür. Devlet, ideoloji, eğitim gibi dünyevi meseleleri de dinî kavramlar ile okuyup açıklar. Gülenist Hareketin algısında iyi bir devlet yönetimi dine uygun bir devlet yönetimidir. İyi bir aile, dini vecibelerini yerine getiren nesiller yetiştiren ailedir. İyi bir eğitim, manevi değerler kazandıran eğitimidir. Gülenist Hareket bütün bu kavramların dine uygun olmayanlarını (veya kendi yarattığı din anlayışına uygun olmayanlarını) reddeder.

Gülenist Hareketin Birey-Cemaat Anlayışı Üzerinden “Öteki” Algısı

Cemaat yapılanmaları açısından inanç ve ibadetteki birlik ile dayanışma kavramı tartışılmaz bir yere ve öneme sahiptir. Fethullah Gülen, cemaatleşmeyi, “*Gruplaşma hissi insanın fıtratında vardır*” diyerek açıklamıştır. Gülen cemaati, “*Aynı duygu, aynı düşünce, aynı ideal, aynı gaye ve ülkü etrafında birleşen ve hayatlarını bu birleşme çizgisine göre programlayan fertlerden meydana gelmiş topluluk*” biçiminde tanımlamıştır (Çobanoğlu, 2012, s. 171-172).

Gülen, cemaat kavramına mukaddes bir anlam atfederek cemaati “şahs-ı manevî” olarak ifade etmiştir. Cemaat olma durumunda tek tek bireylerden bahsedilemez. Gülen’e göre bu asırda velayet ve kutbiyet varsa hepsi şahs-ı manevinindir (Bulaç, 2007, s. 38). Cemaat bir şahs-ı manevî olarak modern zamanın kutbunun misyon ve fonksiyonunu yerine getirir. Dayanışma, Gülen için cemaatleşmenin ahlaki tezahürüdür. Aynı düşünce, ideal bir mefkurede birleşen fertlerin cemaatleşmesi ile toplumsal vazifeler ve sorumluluklar kolektif bir şuur ile gerçekleşecektir. Gülen’in, devlet yönetimine idealindeki biçimi verecek olan Altın Nesil düşüncesi cemaat içinde hayat bulmuştur (Çobanoğlu, 2012, s. 175-176).

Gülen, cemaat kavramına atfettiği kutsiyet, cemaati oluşturan bütün bireylerin, bireyselliklerinden Allah için vazgeçip, bireyselliği cemaat içinde eritmelerinden kaynaklanmaktadır. Cemaat bir anlamda, modern dünyanın oluşturduğu ahlaki boşluğu tamamlayan ve Müslümanların dayanışma halinde yaşamalarına olanak veren bir dini yapılanmadır.

Gülen örgütü, liderlik kadroları ve örgütün iç hiyerarşisi göz önünde bulundurulduğunda ezoterik bir özellik taşımakla birlikte; aynı zamanda siyasi, ideolojik ve ticari işletme niteliklerini de taşımaktadır. Sahip olduğu okul, dersane, yurt, gazete, medya kuruluşları, bankalar ve holdingler dikkate alındığında bu örgütü, dini ve geleneksel değerlere sahip herhangi bir yapılanma olarak görmek mümkün değildir (Demir, 2018, s. 25).

Gülen örgütünde liderlik anlamında ezoterik bir karizma ve kült kişilik önemlidir. Buna kanıt olarak, cemaat içinde Gülen'in kitaplarının okunması, vaazlarının dinlenmesi ve cemaat mensuplarının halk arasında bile *Fethullahçılar* olarak anılmaları gösterilebilir. Şiddete varan ideolojik ve dinsel radikalleşmede örgüt liderine kayıtsız şartsız bir bağlılık ve lideri abartılı bir biçimde yüceltme önemli rol oynar (Demir, 2018, s. 77-79).

Gülen, *altın nesil* ideali doğrultusunda kitleleri motive etmiş, Türk-İslam geleneği çerçevesinde şekillenen bir anlam oluşturmuş ve bu anlam haritasını bireyi ve bireyselliği içinde erittiği cemaate sunmuştur (Yavuz, 2005, s. 295). Cemaat düşüncesi, Gülen'in amacını gerçekleştirmek konusunda çok önemli bir kavramdır. Yaratmak istediği ideal insan ve ideal toplum konusunda en kritik roldeki cemaat kavramının önemini Gülen şu sözlerle açıklamıştır:

"...Her ferdin şahsi duygu, şahsi düşünce ve hissiyatını yüksek bir idealin emrine vererek onun etrafında, akli, mantıki, kalbi, ruhi birleşme manasında bir cemaat düşüncesi. Aslında hakiki manada bir ahlakilik veya laahlakilik de ancak dört başı mamur böyle bir cemaatin ferdi olmakla ortaya çıkacaktır..." (Gülen, 1996).

"Gerçek bir cemaat, fertleri ebediyete teslim olmuş öyle mukaddes bir topluluktur ki Bediüzzaman'ın yaklaşımıyla: Onlar, Allah için işler, Allah için başlar, Allah için konuşur, Allah için görüşür, lillah, (Allah'a mahsus) live-lillah, licelillah (Allah'ın izni ve rızası) dairesinde hareket ederek ömrünün saniyelerini seneler hâline getirir ve faniliğin çehresine bakilik (sonsuzluk) damgasını vurur." (Gülen, 1996).

Bu sözlerden anlaşılabilceği gibi Gülen düşüncesinde, ahlaklı bir birey olmanın cemaat mensubu olmaktan başka bir yolu yoktur. Cemaat içinde mutlak fert olmaz, birey cemaat olur, cemaat ise birey... (Gülen, 1996, s. 172).

Gülen'in bu açıklamaları cemaatin en başından beri masum ve sivil karakterli bir Hizmet Hareketi olmadığını göstermektedir. Çünkü bir kere Gülen'in anlam haritasını oluşturduğu cemaat yapılanması, eleştirel düşünceye

ve farklılıklara karşı kapalıdır. İkinci olarak, bu yapılanma içinde *cemaat içinde erimiş birey* vardır ki bu, bireyselliğe yer olmadığını gösterir. Cemaat içinde erimiş birey, *Allah'ın rızasını kazanmak* ve *sonsuzluğa ulaşmak* için cemaatin amaçlarını gerçekleştirmek adına bütün eylemlerini gerçekleştirmelidir. Cemaatin amaçları ise, örgütün lideri tarafından zaten belirlenmiş olan Altın Nesil idealini gerçekleştirmek üzere yapılması gerekenlerdir. Bu yapılması gerekenler, Yavuz Çobanoğlu'nun ifadesiyle *kutsal vazifeler*dir. Kutsal vazifeler söz konusu olduğunda Gülen'in meşrulaştırma yolu, diğer ezoterik yapılanmaların liderleriyle benzer hâle gelmiştir. Amaç için yapılması gerekenler, meclis bombalamak, insanlara ateş etmek gibi terör faaliyetleri olsa da kutsal görevler söz konusu olduğunda yapmamaktan kaçınılması gereken şeylerdir (Çobanoğlu, 2016).

Gülenist hareket açısından cemaate üyelik için kesin bir ölçüt olmamakla birlikte, esas olan *bizden olanlar ve olmayanlar* ayrımıdır. Aidiyet açısından ilişkili olanları *mensuplar ve destekleyiciler* olarak ikiye ayırmak mümkündür. *Mensuplar*, örgütte vazifelendirilmiş, örgütün işleyişine hâkim ve örgüt jargonunda *hizmet erleri, ı ışık süvarileri, adanmış ruhlar, hizmet gönüllüleri* vb. gibi ifadelerle kodlanmış kişilerdir. Mensupların bağı organik ve hiyerarşiktir. *Destekleyiciler*, emir komuta hiyerarşisi içinde yer verilmeyenlerdir. Bunlar örgüte himmet ve kamuoyu gücü sağlamak açısından önemlidir (TBMM, 2017).

Gülenist hareketin sahip olduğu bu radikalist, tektipleştirici cemaat algısını, harekete köklerini veren ve onu yeşerten ortam şekillendirmiştir. Farklı dini grup, mezhebi bakış ve etnik temelde içe kapanmacı otoriter dini ve siyasi yapılar, kendi müntesibinden mutlak itaat beklemekte, kendi dışındaki birey ve grupları ötekileştirmektedir. Bunun nedenlerinden birisi, Türkiye'nin Türk-İslam imparatorlukları geleneğinin şekillendirdiği kamucu ve toplulukçu bir siyasi kültüre sahip olmasıdır. Türkiye'de, farklı dünya görüşüne sahip toplum kesimleri, gerek kendi içlerinde kurduğu, gerekse başkaları ile girdiği ilişkide "*topluluğun birlik ve dirliğini sağlayacak organik bir lider kültüne*" dayanmak istemiştir (Çaylak, 2016a, s. 133). Sınıfsal ayrılıklara, hilafete ve saltanata karşı seküler, modern görünümlü ve kaynaşmış bir toplum yaratmak üzere mücadele eden Kemalist hareket, uyguladığı politikalarda ve bu politikaların halkın üzerinde bir tahakküm aracı haline gelmesi noktasında tipik bir Türk-İslâm devletinden farklı davranmamıştır. Sekülerist politikaların hüküm sürdüğü bir ortamda var olan ve güçlenen Gülenist hareketin, inşacı, nizam-ı alemci, tekeli ve tektipleştirici karakterini

bu ortam şekillendirmiştir. Kendi dinci veya sekülerist ortodoksisinden en küçük sapmaya karşı büyük bir tahammülsüzlük gösteren söz konusu kültürün sekülerist veya dinci olmasının bir önemi yoktur (Çaylak, 2016a, s. 133). Gülenizm, oluşturduğu inşacı ve ötekileştirici cemaat yapısıyla, içinde beslendiği ortamın dinci bir formunu teşkil etmektedir.

Gülenist Hareketin Devlet-Siyaset Anlayışı Üzerinden Öteki Algısı

Fethullah Gülen'in karakteri üzerinde çocukluğunun ve gençliğinin büyük bir bölümünün geçtiği Erzurum'un önemli bir etkisi vardır. Erzurum, Doğu Anadolu'nun muhafazakâr, dindar ve milliyetçi özellikler taşıyan bir şehridir. Rus, Türk ve İran kültürel-siyasî çekişmesine sahne olmuş bir serhat şehri olan Erzurum için en önemli sorun güvenlidir. Güvenlik ihtiyacının karşılanması için bölge halkı, güçlü ve millî bir devletin varlığını gerekli görür ve güçlü bir devletin varlığını İslâm'ın korunması için de ön koşul olarak kabul eder. Gülen'in devlet, milliyetçilik, siyaset konularına yaklaşımında Erzurum'un kendine özgü tarihsel ve sosyal koşulları, anti-komünist, Moskof düşmanı atmosferi etkili olmuştur (Yavuz, 2005, s. 297).

Liderinin ideolojisiyle biçimlenen Gülenist hareket, milliyetçi bir karakter taşımaktadır. Gülen, Osmanlı İmparatorluğu'nu İslam tarihinin en parlak dönemlerinden biri olarak görmüştür. Söz konusu "millet" kavramı, Kemalist ideolojide olduğu gibi "sınıfsız, zümresiz, kaynaşmış" bir toplumdur. Gülen, devletin ebed müddet olarak görülebilmesi için bir lider ya da kahraman etrafında toplanmış bir toplumu organizmacı bir çerçeveye sokarak, farklılıkların bastırılması gerektiğini şu cümlelerle izah etmiştir:

"Toplumu yeniden inşa edecek kahramanları tarih ve daha evvelki cemiyet doğurur, emzirir, şekillendirir; daha sonra da toplum, tarih ve milleti bu kahramanlar hazırlarlar... her parçası aydınlık, her düşüncesi rehber ve hiçbir zaman şaşkın ve dağınık isteklerimizin esiri olmayacak olan, aksine hep cesetlerimizde can, iradelerimizde fer, dimağlarımızda da idrak ve basiret usâresi bu kahramanlar... Bin yıllık, mübarek bir geçmişin mânâ ve muhtevasını fevkalâde bir ihtimamla koruyacağına inandığımız bu hikmet erleri, gelecek nesillere de sürekli millet ruhunu aşılacak, onun her zaman taze canlı kalmasını sağlayacak ve bir kere daha devlet-i ebed müddet diyeceklerdir. Ancak bunun süratle gerçekleşebilmesi için de, toplumun değişik kesimleri arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılmaması, hakperestliğin bir şiddet silahı hâline getirilmemesi, Allah'ın kullarına karşı şeytana karşı çıkılmaması şattır" (Gülen, 2011, s.141).

Gülen, “millet” kelimesinin önüne “Türk” kelimesini koymaktan çoğu zaman kaçınmış olmakla birlikte, büyük yatırımlar yaptığı Orta Asya coğrafyası söz konusu olduğunda “öz be öz saf Türk” demekten de kaçınmamıştır. Aynı şey, Müslümanlık için de önemlidir. En parlak ve en zengin dönemini Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşayan İslamiyet, bu zenginliğini Orta Asya birikimine borçludur. Türkçeyi bir dünya dili hâline getirmek amacıyla başlattığı Türkçe Olimpiyatları ile (Hür, 2011) Fethullah Gülen liderliğindeki Gülenist hareket, milliyetçilerin sempatisini kazanabilmiştir.

Gülenist hareketin devlet kavramına karşı duruşu, klasik muhafazakar anlayışla paralellik gösterir. Gülen, devlet kurumunu önemser ve onu yücelterek tasvir eder. Gülen’e göre devlet, bireylerin var oluşlarından itibaren hizmet etmek zorunda oldukları bir yapıdır. İslam dini, güvenlik, esenlik, barış ve istikrar getirmekte ve bu ancak güçlü bir devletin varlığıyla mümkün olmaktadır. İstikrarsızlık ve kaos ortamında oluşabilecek felaketlerin önüne geçmek için devlet otoritesine itaat edilmelidir (Bulaç, 2015). Gülenist hareketin yakın tarihte meydana gelen hiçbir darbeye karşı bir duruş sergilememesi bu çerçevede düşünülebilir. Gülen, 12 Mart darbesine karşı olan hoşnutluğunu gizlememiş *“solun liderliğine soyunanların birçoğu müstehak oldukları için, Müslümanlardan birçoğu da sırf denge için tutuklanmış ve gözaltına alınmışlardı”* demiştir (Erdoğan, 2006, s. 133). 1980 darbesi öncesi, “devlet elden gidiyor” şeklinde fetvalar veren Gülen, darbe sonrası *Sızıntı* dergisinde, *“Askerin huzur gibi yetiştiğini”* ifade etmiştir. 28 Şubat muhtırasında ise, *“Askerin demokratik yollarla sorunların çözümünü istediğini”* belirterek, demokratik yollarla iktidara gelen hükümeti desteklemek yerine, askeri destekleyen bir tavırla hükümete *“beceremediniz, bırakın”* önerisinde bulunmuştur.⁶

Bütün bunlar, Gülen’in hoşgörü, çoğulculuk ve demokrasi gibi söylemlerinin sınırlı olduğunu gösterir. Gülen için dinî temelde daima kötü ve düşman olanlar vardır. Gülen, onlar için şedit bir dil kullanır. Kötülük, çoğu kez, nizamsızlıkta ve nizamı bozmakta billurlaşır. Gülen için temel değer nizamdır. İsyankârlık bir yana, gayr-i memnunlardan bile kaçınmak gerekir (Bora, 2017, s. 433).

Gülenist hareket açısından hoşgörü aslında “horgörü” üzerinden inşa edilir. Bu horgörünün en belirgin örneği, sol harekete karşı gösterdiği ta-

6 Gülen’in Türkiye’deki askeri darbeler öncesi ve sonrası beyanatları için, bkz. Adem Çaylak, Gülenizm’in Soykütüğü (Ankara: Savaş Yay. 2019).

hammülsüzlükte belirginleşir. Gülen, solcu olmanın Müslüman olmaya bir engel teşkil edeceği algısıyla toplumu “solcular” ve “Müslümanlar” olarak ikiye bölmüştür. Deniz Gezmiş’ten bahsederken, “*Öldürülüyor, ama sonra dinî merasimle gömülüyor. Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu*” ifadelerini kullanmıştır. Sık sık bir sineği bile ezemeyecek karakterde olduğunu vurgulayan Gülen, şiddet kullanmakla ün yapmış birinden bahsederken şöyle demiştir: “*Halil Kol adındaki ülkücü arkadaş beş-on komünistin arasına girip hepsinin hakkından gelecek kadar bileği ve yüreği olan biriymiş*” (Işıklı, 1998, s. 69).

Gülen’in idealindeki toplumsal düzenin, dini doktrinlere dayanan bir tasavvur olduğu iddia edilmektedir (Demir, 2018, s. 80). Ancak tüm dinci görüntüsüne rağmen Gülenizm’in, “devletin devamı adına kendisine biçtiği rol” ve Kemalist rejimin devlete dair genel kabulleriyle uyuşan sekülerleşme süreçlerine uyumluluğu bakımından dinî bir cemaat olmanın dışına taşan bir işlevi haiz olduğu görülmektedir. Birbirlerinden farklı zaman ve zeminlerde yaşamalarına rağmen Atatürk ve Gülen’in, toplumu oluşturan fertlerin ıslahına yönelik olarak ürettikleri düşünce ve mekanizmaların biçimsel olarak taşıdıkları farklılıklara rağmen, özellikle devletin kutsiyeti ve milliyetçilik hususlarında birbirleri ile aynileşen sonuçlar üretmeleri dikkate değerdir.

Gülenist Hareketin Eğitim Anlayışı Üzerinden “Öteki” Algısı

Gülen için eğitim, toplum tasarımının kurucu birimi olan ahlaklı insan yetiştirme hedefine yönelik olarak kullanılabilir en önemli enstrümandır. Eğitim, ilim yoluyla zihinleri aydınlatır ve tefekkür yoluyla yaratıcıyı bulmayı sağlar. Bunun için Gülen, eğitim işinin kutsal bir vazife edasıyla yürütülmesini ister. Zayıf kalabalıklar yerine sağlam fertleri, “dünyayı yeniden çimlendirecek” nesilleri yetiştirmek, bu kutsal vazifenin gereği gibi ifa edilmesine bağlıdır. Gülen’e göre yetiştirilecek olan nesillere aile ve çevreden verilen dini eğitime paralel olarak pozitif ilimler de öğretilmelidir. Gülen için eğitim aslen ilmi bilgi ve ahlak kazandırma açısından önemli olmakla birlikte, yeni bir nesil yetiştirme fonksiyonunu yerine getirir. Gülen’de eğitim söz konusu olduğunda sosyal katılımı sağlama, yeni nesli kurtarma, onlara doğru yolu gösterme, böylelikle geleceği teminat altına alma düşüncesi her şeyden üstün tutulmalıdır (Çobanoğlu, 2012).

Gülen açısından pozitif ilimlere ilişkin eğitim maddeden yola çıkarak hakikatleri ispatlamaya yönelik bir çabadır. Bu durum, Gülen'in şu sözlerinde açıkça görülmektedir:

“İlim ve tekniğin dine zit ve düşman olmadığını ispat etmek zorundayız. Diğer bir tabirle, Marks, Engels ve Lenin gibi maddecilerin maddeyi değerlendirecek, inkâra gitmelerine karşılık, bizim de aynı maddeyi değerlendirerek imana yürümemiz âdeta bir vecibe hâline gelmiştir. Ben şahsen bunca tahşidatta hiçbir mazur görmediğim gibi, günümüzün inanmış ilim adamlarının, bu gibi meseleleri çok daha rahat anlatabilecek seviyede kendilerini hazırlamaları gerektiğine de inanıyorum” (Gülen, 1976).

Eğitim söz konusu olduğunda, diğer kesimler açısından popüler olan “cehaletle savaş”, Gülen açısından da bir ilke olur. Gülen'in cehaletten kastı dinî ve milli konulardaki bilgisizliktir. Gülen için eğitim “Allah, insanların nasıl olmalarını istiyorsa o şekilde olmalarını sağlayan bir araçtır”. Çünkü Gülen'in toplum tasarımına göre, ancak böylesi bir ruhi donanıma sahip olacak fertler toplum düzeni açısından sosyal ahlak/normlar oluşturabilecek ve bu ahlakı özümseyecek bilgi düzeyine sahip olabilirler (Çobanoğlu, 2012). Gülenist Hareket açısından İslâmî bir elit yaratma çabası bu amaca yönelik olarak değerlendirilmelidir. Gülenist Hareket, açtığı okullar, dershaneler ve yurtlarla esas olarak toplumu kendi öğretileri doğrultusunda değiştirebilecek bir elit yaratmayı amaçlamıştır. Bu noktada en büyük görev, öğretmene düşmektedir. Gülen, adeta öğretmenin elinde yoğrulmuş bir *altın nesil* özlemine şöyle dile getirmektedir:

“...Muallimin elinde madenler saflaşır, som altına ve pırl pırl güneşe inkılâb eder. O esrarlı elde en ham ve en değersiz şeyler, bihemtâ elmaslar hâline gelir. Hiçbir fabrika onun kadar seri ve onun kadar sistematik iş göremez. Karşısına aldığı yüzlerce insana, bir anda bütün duyguyu tayflarını intikal ettirmek ve onların varlıklarını içinde ikinci bir varlık hâline gelmek, muallimden başka kimseye müyesser olmamıştır” (Gülen, 1979).

“Sekülerist” Kemalizm’de modern eğitim ve okul sistemi, devlete ve millete “makbul vatandaş” yetiştirme işinde araçsal bir manivela olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede, 1924 yılında çıkartılan “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”-nun gerekçesinde yer alan, “Milletin duygu ve düşünce bakımından birliği”nin, “okul”a bağlı olduğunun açıkça vurgulanması, “sekülerist” Kemalist ideolojinin uygulanmasında eğitim konusunun neden merkezi bir rol aldığını açıklar niteliktedir (Üstel, 2005, s. 128). Gülen hareketinin de benzer bir anlayışla eğitim üzerinden konuya yaklaştığı görülmektedir. Bu noktada, “cahil” kalmış halk kesimlerine ve köylere çağdaş dünyanın değerleri ile “aydınlık” ve “ışık” saçacak eğitilmiş insanlara vurgu yapan “sekülerist” Kemalist

retoriğe benzer şekilde, memleketin toptan, bütüncül, her yanına gidilmesi gereken "gecenin gündüze katılarak" memleket için faydalı bir şeyler yapma gereğini vurgulayan anlayış, "dinci" Kemalizm'in harekete geçirdiği "hizmet" ehlinde de aynen mevcuttur (Bora, 2012, s. 37).

Dünyaya yayılmış olan Gülen okullarına ilişkin olarak sürekli üzerinde durulan "küresel", "evrensel" ve "dini misyonu olmadığına" ilişkin iddiaların, "laik" bir duruş sergileyerek, "devletçi", "milliyetçi" ve "modern" yönleriyle ön plana çıkarılması, kendilerini meşrulaştırmak biçiminde nitelendirilmiştir (Taşkın, 2012, s. 27). Ayrıca Kıvanç Koçak da aynı vurgularla, Gülen'in görüşlerinin, "Her fert devletin ayrılmaz bir parçasıdır" anlayışını beslediği, milletin devamlılığı ve bütünlüğüyle birlikte, disiplin ve terbiyeye muhtaç olanların eğitiminin önemini bir kez daha ortaya çıkardığı ve bu durumun Gülen hareketinin "seküler" Kemalizm'le kan akrabalığının genel bir sonucu olarak değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin verileri sunduğunu ifade etmektedir (Koçak, 2012, s. 49-51). Gülenizm'in tasavvurunda terbiyeye yüklenen anlam, milletin terakkisinde yeni neslin terbiyesiyle yakından ilintilidir. Başka bir deyişle, milletlerin toplumsal yapısı ile terbiye usul ve esasları arasında yakın bağlantı kuran Gülen, millet fertlerinin aldığı terbiye ile milletlerin hayatiyetlerini devam ettirmelerinin doğru orantılı olduğunun altını çizerek (Gülen, 1996, s. 114) adeta milletin birliği ve devletin düzeni adına "milli terbiye"den geçirilmiş fert tasavvur etmektedir.

Gülenist Hareketin açtığı ve kendine bağlı talebelerin az bir maaşla gönüllü öğretmen olduğu okullarda İslâm, doğrudan işlenen bir ders değildir. Yöntem ve müfredat bakımından pozitif bilimlerin ağırlıklı olarak okutulduğu okullarda, "*İslâm, dayanışma, yardımlaşma, birlikte çalışma, vazife anlayışı, büyüklere saygı vb. ahlaki duygulara hitap eden bir konumdadır*" (Çobanoğlu, 2012, s. 194). Bununla birlikte Gülenist Hareketin okullarının müfredatlarında fen bilimlerine geniş bir yer ayrılırken, sosyal bilimlere yeterince önem verilmemiştir. Bu durumun iki nedeni vardır. Birincisi, Gülenist Hareketin modern dünyayla, modern dünyanın yöntemlerini kullanarak başa çıkma düşüncesidir. İkincisi ise, bireycilik, özgür irade gibi kavramları geliştiren ve destekleyen sosyal bilimlerin, cemaat, dayanışma ruhu, birlik ve bütünlük gibi kavramlara önem veren Gülenist Hareket için tehlike olarak görülmesidir (Çaylak, 2016a; Çobanoğlu, 2012).

Gülenist Hareketin tasavvurunda olan ve okullarında uyguladığı eğitim bir bütün olarak düşünüldüğünde, pozitif ilimlere verilen önemin laik

okullardaki gibi olduğu görülmektedir. Ancak, Gülenist Hareket açısından tabiat bilimleri, Allah'ın varlığıyla ve onun yasalarına uyulması gerektiğiyle çelişmez. Bilakis tabiat bilimleri modern dünyayla rekabet etme aracı olduğu kadar tanrı fikrini de destekleyici bir enstrüman olarak görülür. Ayrıca otoriteye saygıyı önemseyen, dayanışmacı, bütünlükçü ve tektipleştirici anlayış olarak, içinde var olduğu ve beslendiği Kemalist ruh ile aynı özellikleri taşımaktadır. Kendi aydınlanma parametrelerine göre kültürel bakımdan geri kalmış ya da cahil varsaydığı Müslüman toplum kesimlerine bilim ve fennin rehberliğinde bir ideoloji aşlamak isteyen seküler Kemalizm muhafazakar kesimi, yeni ulusal kimliğin “öteki”leri ilan etmiştir. Aynı inşacı karaktere sahip Gülenist hareket ise, tasavvurundaki *asr-ı saadet* düzenini tesis edecek olan *Altın Nesil*'i yetiştirmek amacıyla oluşturduğu eğitim anlayışında, farklı siyasi görüşlere, sistemle barışık olmayan memnuniyetsizlere, din dışı veya ahlaksız olarak gördüğü kimselere “öteki”ler olarak bakmıştır.

SONUÇ

Etnosentrik düşünce ve davranış sistemi, kendisini “öteki” üzerinden var eder. Mensup olunan ideolojinin, kültürün, milliyetin vb. kurum veya olgunun ötekiden iyi olduğu, dahası ötekinin işe yaramaz, safsata, sapkın, cahil ve kötü olduğu varsayımından yola çıkan etnosentrik düşünce ve davranış biçimi ile radikalizm birbirini karşılıklı besleyen tutumlardır. Etnosentrizmin bir tür fanatizm olduğu göz önünde bulundurulduğunda, mensup olunan herhangi bir düşüncenin, kültürün, ideolojinin veya milliyetin etnosentrizme dönüşme tehlikesinin bulunduğu sonucuna ulaşılabilir. Ancak böylesi bir sonuçtan, hiçbir düşüncenin, ideolojinin, milliyetin ve kültürün benimsenmemesi gerektiği anlamı çıkarılmamalıdır. Zira etnosentrizmi ortaya çıkaran başat etken, herhangi bir görüşü, düşünceyi, ideolojiyi, kültürü, milliyeti dogmalastırmak, putlaştırmak, sorgulamaya kapatmak, kutsallaştırmaktır. Bu bağlamda, dinci topluluk ve oluşumların etnosentrik eğilimlere daha yatkın olduğu düşünülse de, seküler bir devletin, düşüncenin ve ideolojinin de etnosentrik bir hâl alması mümkündür. Bu durumun örnekleri, tarihte yaşanmış ve halihazırda yaşanmaktadır.

Etnosentrik düşünce ve davranış biçimini taşıyan ve onu yeniden üreten faktör toplumsal kültürdür. Tarihsel bağlamda inşacı ve nizam-ı âlemci bir karaktere sahip olan Türk devlet geleneğinin bu karakterini taşıyan Türk-İslâm imparatorluklarından modern Türkiye Cumhuriyeti devletine kadar ve bu modern devlet içindeki kurum ve kuruluşlara, cemaatlara kadar geniş bir

yelpazedeki birçok organizasyon, aynı tekelci, tektipleştirici kültürü bünyesinde ihtiva etmektedir. Bu yüzden dinci bir özellik taşıyan Gülenist hareketin etnosentrik karakteri, içinde yeşermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti devletinin sekülerist Kemalist ideolojisinin "sekülerist" etnosentrik karakterinin "dinci" yansımasından başka bir şey değildir.

Gülenist hareketin din anlayışındaki ötekileştirici tutum, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisi olan Kemalizm'in, dini kalplere hapseden pozitivist ve tepeden inmece laisizm anlayışının sekülerist tarzda uygulanışı ile mahiyet itibariyle benzerlik göstermektedir. Birinin sekülerist, diğerinin dinci olması farkı dışında, bireyi ve bireyselliği topluluk içinde eriten, "makbul vatandaş" yaratmaya matuf itaat kültürüne dayalı, devletin kutsallığını esas alan ve milliyetçi bir söylem taşıyan özellikleri ikisinin mahiyet itibariyle aynı zihniyet ve tutumun dinci ve sekülerist boyutları olduğunun göstergesidir. Kemalizm'in, kendi aydınlık ve pozitivist laisizm anlayışı çerçevesinde İslam ve Osmanlı geçmişi ile malül zihniyet, cemaat ya da toplum kesimlerine, "yobaz, bağınaz, gerici ya da cahil" olarak bakması, Gülenizm'in, kendi ağ ve zihniyetinden olmayanlara karşı ötekileştirici ve ayırıcı davranması arasında biçimsel farklılıklar dışında mahiyet itibariyle bir fark yoktur. Kemalizm ve Gülenizm'in kullandığı eğitimin içeriği ve yöntemleri, sorgulamaya kapalı, ezberci, vazifeci nitelik taşımaktadır. Bu eğitimin amacı ise, "yobaz", "dinsiz", "vatan haini", "anarşist" gibi "öteki" tehlikesine karşı; "dindar", "vatansever", "sorumluluk sahibi", "fedakar", "itaatkar" bir "biz" üretebilmektir.

Kısacası, "öteki" algısı, dinci veya sekülerist herhangi bir düşünce veya ideoloji vasıtasıyla oluşturulabilir. Farklılıkları "öteki" olarak dışlayan davranış, kişilere ve toplumlara etnosentrik karakter kazandırır. Toplumlara sahip olduğu tarihsel kültür ve gelenekler, etnosentrik karakteri besler ve eğitim yoluyla yeniden üretir. Eğitim, tektipleştirici karakterinden kurtulamadığı, kurumları ve değerleri sorgulamaya açmadığı ve bunları kutsallaştırdığı sürece, toplumun etnosentrik karakterinden kurtulabileceğini düşünmek zordur. İtadaki telkin eden bir eğitim, mevcut durumdaki devletin, kurumların ve toplumların ötekileştirici tutumlarını besleyen ve kutuplaştırıcı sistemi meşrulaştıran bir araç olarak kalacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Radicalism is a way of thinking that aims to fundamentally change the social or political order. However, this is not an ordinary type of change. Instead, this change should be based on a radicalist group's opinions that they accept those as the only trues. Because of the fact that these trues may be in a secular as well as religious content, radicalism can be a type of behaviour secularist or religious. In the both cases, it contains ethnocentrism.

Ethnocentrism is a style of thought and behaviour that puts its own ethnic group, ideology, nationality, religion etc. at the center of the universe. And, ethnocentrism defines as "the others" who are outside the group. In this way, ethnocentric groups create their own legitimacy from others. Ethnocentrism conceives a dualism. According that, "those of us are good, others are bad", "our thoughts are true, other's are false", "our believes are right, that of others are heretic", "our ideologies are progressive, others are obscurantist". No matter secular or religious, in each group that thinks their trues are unique, their thoughts are holy have radical and ethnocentrik tendencies.

Although, radicalist and fanatic style is considered something connected to religious thinking and groups, it is possible to say that also secular societies, groups, organizations can have this tendency. The modernization that began with European Enlightenment have put progress in the place of tradition, mind in the place of faith, facts in the place of myths. It means, it is a secularization project that considers the unique trues are factual realities. Also, industrialization, nation-states, positivism, individualism and liberalism and capitalist economy are the result of the modernization-secularization process. And just like religious thought, secularist thought has won a tendency to concern any opinion that is not secular is out of mind, false and ignorant.

In some cases, the countries those have secular regimes have not provided more freedom to their people than those have religious regimes. For example, Soviet Russia pursued a pro-peace policy in the beginning. But then, during the Stalin period, Soviet Union followed very rigid policies on industrialization and agricultural collectivization. In that period, Soviet politics did not hesitate to massacre the people. They closed churches and pushed the religion out of the social life. For the Soviet Union, to suppress the opposition was one of the most important thing. To exhibit how a modernist-secularist system can be oppressive and rigid, another useful example is single party era of the Republic of Turkey. Turkish modernization was

led by a pro-western group of elite that is far from ordinary people's daily life, beliefs, traditions. Thus, it remained baseless. The young republic who want to build a new culture instead of traditional Ottoman culture, became the same with Ottoman in the means of centralism, oppressiveness and totalitarianism. It means, radicalist or ethnocentric tendencies are not related with being secularist or religious but are related with social, political and historical culture.

In today's world, religious radicalism is associated with the idea of Islamic radicalism. In fact, Islamic radicalism is a postmodern answer to the specific form of modernization in the Third World. Strengthening and radicalization of the Islamic movement in Turkey, in the process of the changing into nation-state, the reply that came from conservative groups to the modernization movement of the ruling class. But after a certain stage of Turkish modernization, the Islamist segment, which tried to settle with the Kemalist regime, remained no different from the regime it criticized with the rigidity, oppression and ethnocentric character it displayed in the process after he seized power.

Centralist traditions, obedience culture, a sanctified leader cult come from the Turkish Islamic civilization reflected in today's Turkey's secularist or Islamic movements as ethnocentrism, radicalism and cultural monopoly. Islamic movements gained power in the proportion to the pressures experienced in the modernization process and felt to the large sections of the society and as they gained power they did not hesitate to make the same pressures felt to their opponents. Also, the Islamic movements are not homogeneous in itself. Many different congregations emerged in the line with different forms of thoughts, beliefs and ideologies. Moreover, each of them claims that it represents the rightest religion, the best social order and the fairest political system. In this study, we analyzed the Gulenist Movement who is the strongest among these kind of congregations. Gulenist Movement is a post-modern congregation that emerged as a reaction of modernism.

The Gulenist Movement is a civil religious movement that has its own philosophy, religion, ideological and action system. This system of thought and action is shaped by not only the character of the movement's leader but also Turkey's historical, socio-cultural and socio-economic conditions. The Gulenist Movement, which emerged in a modernist and secularist environment as a product of modernism, incorporates the uniformity of modernism

as other esoteric communities. Secularist and religious factors have equally nurtured the marginalizing structure of the Gulenist Movement.

Gulenist movement has not only a face with a religious, dualistic, esoteric structure but also has a face with being a non-governmental organization. Especially, in the area of education, the Movement made very big investments. Thus, it is very important to analyze the Movement on its religious sight, individual-congregation relations thoughts, state-politics concept and education understanding. In these contexts, we tried to show in this study, as a religious congregation how the Gulen movement created a perception of the “others”.

As a result, the marginalizing attitude in Gulenist Motion’s understanding of religion is just like a small-scale communal prototype of Turkey’s official ideology secularist “Kemalism”. Their only difference is that one of them is religious and the other is secularist. But both of them have the same character by means of obedience culture, leader cult, standardizing education, a holy state and nationalist discourse. They are both have a character that dissolves individual within the community and they both have sanctified values that are question them is betrayal or sin. While Kemalism concerns that “others” are ignorant and bigot, Gulenism assumes that “others” are faithless and sinner.

In short, perception of the “other” can be created through both religious and secularist thought or ideology. Behavior that excludes differences as “other”, gives an ethnocentric character to individuals and societies. The historical culture and traditions of societies nourish the ethnocentric character and reproduce it through education. It is difficult to think that society can get rid of the ethnocentric character as long as education cannot get rid of its uniforming character, open to questioning institutions and values.

KAYNAKÇA

- Acar, Ç. (2016). *Fetullahçı Terör Örgütü*. Profil Yayıncılık. İstanbul.
- Altıntaş, R. (2005). *Din ve Sekülerleşme*. Pınar Yayınları. İstanbul.
- Arpacı, I. (2017). Dini Radikalizmin Nedenlerini Tersinden Sorgulamak: Milli Görüş Neden Radikalleşmedi?. *Turkish Studies International Academic Journal*, 12(8), 11-28.
- Bauman, Z. (2017). *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*. Çev. N. Soysal. Say Yayınları. İstanbul.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Bulaç, A. (2007). *Din-Kent ve Cemaat: Fethullah Gülen Örneği*. Ufuk Kitap. İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma. Ankara..
- Çayır, K. (2016). Türkiye'de Ulusal Kimliği Yeniden Tanımlama Yolunda Özcülük, Çokkültürlülük ve Kültürlerarası Eğitim. *Eğitim-Bilim-Toplum*, 14(55), 77-101.
- Çaylak, Â. (2016a). *Gülenizm'in Soykütüğü*. Savaş Yayınları. Ankara.
- Çaylak, Â. (2016b). Kemalist Bedeni Tahkim Eden Muhafazakâr İslamcılık Ruhunu. <http://www.adaletedavet.com/kemalist-bedeni-tahkim-eden-muhafazakar-islamcilik-ruhu>
- Çaylak, Â. (2016c). İslamcı Siyasette İktidar ve İtikat. *Birikim*, 328, 27-36.
- Çaylak, Â. ve Çelik, Â. (2009). Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleş(tir)mesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı. *Türkiye'nin Politik Tarihi*. Der. Adem Çaylak vd. Savaş Yayınları. Ankara, 93-133.
- Çıfci, Y. (2019). *Politik Aşınılık Biçimleri*. Maarif Mektebi Yayınları. Ankara.
- Çobanoğlu, Y. (2012). *Altın Neslin Peşinde: Fethullah Gülen'de Toplum, Devlet, Ahlak, Otorite*. İletişim Yayıncılık. İstanbul.
- Çobanoğlu, Y. (2016). Cemaati İnceleyen Akademisyenle 40 Soruda Fethullah Gülen'in Zihnine Yolculuk. <http://t24.com.tr/haber/cemaati-inceleyen-akademisyenle-40-soruda-fethullah-gulenin-zihnine-yolculuk,354845> (15.10.2019)
- Demir, H. (2018). *Ezoterik Bir Kült Cemaatinin Radikalleşmesi*. 2. Baskı. Ay Yayınları. Ankara.
- Ekinci, İ. (2018). Sekülerleşme ve Din. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1). 320-337.
- Erdoğan, L. (2006). *Küçük Dünyam*. Doğan Kitap. İstanbul.
- Gramsci, A. (2007). *Hapishane Defterleri*. Çev. Adnan Cemgil. Belge Yayınları. İstanbul.
- Gülalp, H. (1994). İslamcı Radikalizmin Toplumsal ve Tarihsel Kökenleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 86-91.
- Gülen, M. F. (2013). *Sohbet-i Canan*. İzmir. Nil Yayınları.
- Gülen, M. F. (2011). *Yeşeren Düşünceler*. Çağ ve Nesil 6. İzmir. Nil Yayınları.
- Gülen, M. F. (2009). *Fasıldan Fasıla 4*. İzmir: Nil Yayınları.
- Gülen, M. F. (1999). *Yeşeren Düşünceler*. İzmir: Nil Yayınları.
- Gülen, M., F. (1996). *Buhranlar Anaforunda İnsan*. Çağ ve Nesil 2. Töv Yayınları. İstanbul.
- Gülen, M. F. (1979). *Maarifimizde Muallim*. Çağ ve Nesil 1. (Sızıntı Dergisi, Aralık

- 1979), <https://books.google.com.tr/books?id=y7tyCwAAQBAJ&pg=PT6&pg=PT6&dq=maarifimizde+muallim&source=bl&ots=krP7Pvj-RG&sig=ACfU3U1SxpcbjqVIZV07xYDle5b1MD0Bg&hl=tr&sa=X&ved=2ahUK-EwjS2dDL3MLmAhUixosKHZTAAyIQ6AEwAnoECAgQAQ#v=onepage&q=madenler&f=false>, (04.02.2018)
- Gülen, M., F. (1976). Asrın Getirdiği Tereddütler. *Günümüzde Fen ve Tekniğe Ait Meselelerle İslâm'ı Anlatmak Yaygın Hâldedir. Bunu Nasıl Görürsünüz?*. (14 Aralık 1976, İzmir Bornova Merkez Cami), www.fguen.com. (08.11.2018).
- Güler, İ. (2017). (The) Cemaat-Hizmet Hareketi ve Fetö'leşmeyi Anlamak. <http://www.islamianaliz.com/h/56672/ilhami-guler-yazdi-the-cemaat-hizmet-hareketi-ve-fetolesmeyi-anlamak> (23.10.2019).
- Harari, Y., N. (2018). 21. Yüzyıl İçin 21 Ders. Çev. Selin Sıral. Kolektif Kitap. İstanbul.
- Hür, A. (2011). Siyasetin Leitmotivi Fethullah Gülen. <https://t24.com.tr/haber/gulen-cemaati-askerci-dislayici-milliyetci-devletci-bir-yapi,186255> (10.09.2019).
- Işıklı, A (1998). Said Nursi Fethullah Gülen ve Laik Sempatizanları. <http://mulkiye.org.tr/wp-content/uploads/2015/09/21.pdf> (16.08.2019).
- Koçak, K. (2012). Gülen Mutlakiyetçiliği: Otoritarizm, Askerî Nizam ve Kışla Disiplini. *Birikim Dergisi*, 282, 48-51.
- Kurum, M., & Avcı, E. (2018). "Radikalizm ve Aşırıncılıktan Terörizme: Siyasal Şiddetin Araçsallaştırılması". *Güvenlik Stratejileri*, 28, 37-90.
- Laçiner, Ö. (1995a). Postmodern Bir Dinî Hareket: Fethullah Hoca Cemaati. *Birikim Dergisi*, 76, 3-11.
- Mardin, Ş. (1993). *Türkiyede Din ve Siyaset*. İletişim Yayıncılık. İstanbul.
- Mardin, Ş. (1990). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset 'Makaleler I'*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Neumann, P. R. (2008). "Introduction", *Perspectives on Radicalisation and Political Violence: Papers from the First International Conference on Radicalisation and Political Violence*. 17-18 January 2008, International Center for Study of Radicalisation and Political Violence, London, 3-7.
- Sarıkaya, M. S. (1998). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 93-102.
- Şeriati, A. (2012). *Dine Karşı Din*. Fecr Yayınları. Ankara.
- Türkdoğan, O. (2005). İslami Değerler Sistemi ve Max Weber. IQ Kültür ve Sanat Yayınları. İstanbul.
- Üstel, F. (2005). *Makbul Vatandaşın Peşinde*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Yavuz, M. H. (2005). Neo-Nurcular: Gülen Hareketi. *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: İslamcılık*. Cilt:6. 2. Baskı. 295-307, T. Bora ve M. Gültekinçil (Editörler). İletişim Yayınları. İstanbul.
- Yeğen, M. (2002). Kemalizm ve Hegemonya. *Kemalizm*. Der. Ahmet İnsel. İletişim Yayıncılık, İstanbul, 56-74.
- Yıldırım, Ö. (t.y.). İkicilik (Düalizm) Nedir?. http://www.felsefe.gen.tr/felsefe_sozlugu/i/ikicilik_dualizm_nedir_ne_demektir.asp. (12.8.2019).

"DİNCİ" TEKELCİLİK OLARAK RADİKALİZM: GÜLENİST HAREKETİN "ÖTEKİ"
ALGISI ÜZERİNDEN ELEŞTİREL ANALİZİ

Yıldız, A. (2001). Ne Mutlu Türküm Diyebilene! Türk Millî Kimliğinin Etno-seküler Sınırları. İletişim Yayınları. İstanbul.

İnternet Bağlantıları

URL1: <https://en.oxforddictionaries.com/> (7.9.2019)

URL2: <http://www.tdk.gov.tr/> (4.10.2019)

Raporlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2017). Fethullahçı Terör Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. http://altinoz.com.tr/wp-content/uploads/2017/05/Rapor_26.05.pdf. (5.9.2019).